

Araştırma Makalesi • Research Article

Kelâm'ın Terimleştirdiği Bir Kur'an Kavramı Şefaah*

A Qur'an Concept Made A Term by Kalam Shafa'ah

Yusuf Kenan ATILGAN**

Öz: Şefaah kelimesi Kur'an'da on dokuz surede otuz bir defa yer almaktadır. Lügatte “aracı olmak, yardımcı olmak, vesile olmak, tek olan bir şeyin çift olması” gibi anlamlara gelmektedir. İstilah olarak ta, “âhirette günahkâr mü'minlerin günahlarının bağışlanması, günahı olmayanların da derecelerinin yükseltilmesi için Hz. Peygamber'in Allah katında dua etmesi, yalvarması ve onlara yardımcı olmasıdır.” Kur'an'da şefaatin yer aldığı âyetler, bir kısmı şefaatin olmadığı bir kısmı ise Allah'ın dilemesiyle şefaatin olacağı şeklinde tasnif edilmektedir. İlgili âyetlere dayanarak bazı mezhep ya da âlimler ile yine tefsir ve kelâm gibi farklı alanlarda çalışma yapan araştırmacılar farklı sonuçlar elde etmektedirler. Konuyu, bütün ön kabulleri bir kenara bırakıp vahyin nüzul sürecini dikkate alarak mekki-medeni âyetler bağlamında siyak-sibak ilişkisi ve Kur'an'ın Kur'an ile tefsirini incelemek suretiyle incelediğimiz zaman şefaatin sadece Allah'a ait olduğu sonucunun daha makul olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada asıl maksat hicri I. yy.'da tartışılmaya başlanan kavramın hicri II. yy.'a ulaşıldığında artık kelâmi bir terim halini aldığı tespit edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kur'an, Şefaah, Büyük Günah, Aracı

Abstract: The word of shafa'ah (intercession) is mentioned thirty one times in nineteen suras in the Qur'an. It means to be an intermediary, to help, to be an occasion, and one single thing's becoming a pair in the dictionary. As a term it is the Prophet Muhammad's praying to, pleading with Allah and helping for the sinner momins (muslims, believers) to be forgiven and for the degree of the sinless ones to be raised in the akhirah (afterlife). The verses where shafa'ah is mentioned are classified as one part implying that there is no shafa'ah and one other part with the meaning that there may be shafa'ah if Allah wants. Based on the relevant verses, some sects or aleems (scholars), or researchers studying in different fields like tafsir and kalam reach different results. When the subject is examined putting aside all preliminary acceptance, considering the deliver process of the wahy (revelation) and within the framework of siyak sibak relationship in the context of the Makkan and Madinan verses and by prioritizing the tafsir of the Qur'an with the Qur'an, the conclusion that shafa'ah belongs only to Allah seems more reasonable. The main purpose of the study is determining that the concept which started to be discussed in the I. Hijri century had become a term of kalam by the II. Hijri century.

Keywords: Kalam, Qur'an, Shafa'ah/Intercession, Big Sin, Intermediary

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Resul Öztürk danışmanlığında hazırlanmakta olan “Kur'an'da Nübüvvet ile İlgili Kelimelerin Terimleşme Süreci ve Anlam Problemleri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1971-7090, yusufkenanatilgan@gmail.com

Cite as/ Atıf: Atılgan Y. K. (2022). Kelâm'ın terimleştirdiği bir Kur'an kavramı şefaah. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1259-1280. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1196429>

Received/Geliş: 29 October/Ekim

Accepted/Kabul: 01 December/Aralık

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2022

Giriş

Şefaata kavramı, kelâm ilmi disiplini içerisinde terimleştirilen Kur'an kavramlarından birisidir. Kavramın özellikle Kur'an'ın nüzulü öncesinde gerek semavi dinlerde gerekse diğer beşeri anlayışlarda hatta Mekke toplumunda yani cahiliye kültürü ve putperestlik inancı çerçevesinde benzer anlamlar içerdiğine rastlanmaktadır. Kur'an, indiği toplumun inanç yapısını ya reddetmiş ya da onay vermiştir. Bazen de yanlışları izale ederek tevhide aykırı inançları ortadan kaldırmaya çalışmış ve insanlar için inanç ilkeleri ortaya koymuştur. Şefaata İslâm inanç sisteminde bir itikad esas olmamakla birlikte ifade ettiği anlam aralığında şirkin ortadan kaldırılması ve tevhidin hâkim kılınması bağlamında büyük önem arz etmektedir. Zira Allah'ın indirdiği tüm dinlerde muamelatta değişiklikler görülmesine rağmen itikad ve ahlak ilkelerinde bir değişimin olmadığı bilinmektedir.

Kur'an'ın indiği dönemde Arabistan coğrafyasında pek çok farklı inanç bir arada bulunmaktaydı. Yahudiler ile Hıristiyanlar yanında, bir tarafta müşrik putperestler diğer yanda Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği tek tanrı inancına sahip insanlar da (Hanıfler) vardı. Hanıfler dışında diğer inanç sahipleri düalist ya da politeist olup meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanırlar aynı zamanda kendileri ile Allah arasında aracı/şefaataçı olduklarını iddia ederlerdi. Bunların içerisinde özellikle müşrik Araplar ahireti inkâr etmekteydi.

Vahiyler geldikçe ve İslâm inancının esasları oluştuğça o günün ortamında mevcut toplum ve inançlar sarsılmaya başlamıştı. İslâm, her şeyden önce tek tanrı inancını ortaya koymuştur. Bütün hâkimiyetin Allah'a ait olduğunu ilan etmiştir. Ahiretin varlığını ve iman edilmesi gerektiğini ilan etmiş aksi inanç ve iddiaları reddetmiştir. Reddedtiği inançlardan birisi de müşrik toplumun hayatında yer etmiş aracı/şefaata inancıdır. Müşrikler şefaata dünya hayatı için kabul etmiştir. Çünkü onlar her şeyin dünya hayatından ibaret olduğuna inanmışlardı. Buna rağmen İslâm'ın âhiret anlayışıyla karşılaştıklarında önceden dünya için aracı kıldıkları varlıkların âhiret için de şefaata talep edilebilecek birer kurtarıcı-aracı olacağını iddia etmişlerdir. Kur'an bu anlamda sadece kurtarıcı-aracı kimseleri değil aracılık anlayışını tümünden reddetmiştir.

Gaybi bir konu olan şefaatin efradını cami ağıyarını mani şekilde anlaşılabilmesi için ilgili âyetlerin nüzul sürecinin dikkate alınması gerekmektedir. Âyetlerin bazen Yahudileri ve Hıristiyanları bazen de putperest müşrikleri hem tehdit etmesi hem de reddetmesi özellikle mü'minleri bu anlayıştan sakındırması, konunun önemini arttırmaktadır. Konunun özellikle büyük günah çerçevesinde değerlendirilerek anlam alanında meydana getirilen değişikliğin üzerinde durulması gerekmektedir.

Kur'an Allah tarafından indirilen, sapkın bir toplumda vücut bulan, tevhide hâkim kılma amacını taşıyan, şirk, nifak ve küfrü ortadan kaldırmayı amaçlayan emirler ve yasaklar barındıran bir rehberdir. Allah, Kur'an'ı okunsun, anlaşılın ve gereğince amel edilsin diye inzal buyurmuştur. Tevhid esasına dayanan semavi tüm dinlerin İslâm olması ve tüm peygamberlerin İslâm peygamberi olmaları hasebiyle ilk peygamberden beri inanç esaslarının hiç değişmediği bilinen bir husustur. Toplumlar her ne zaman dinlerini ve peygamberlerini inkâr etmiş veya kitaplarını tahrif etmişlerse Allah onlara yeniden bir peygamber göndermiş ve din anlayışlarını tashih ederek hakikati hâkim kılmıştır.

Kelâm ilmi vahyin inanç kısmıyla ilgilenen bir ilim olması sebebiyle, inanç ile ilgili meseleleri üç ana başlık altında değerlendirmiştir. İlahiyyat, nübüvvet ve semiyat (âhiret). Âhiret ile ilgili konular da gayb alanını içermesi sebebiyle, sem' yani vahiy ile ancak bilgi elde edilebilmektedir. Âhirete iman İslâm inanç esaslarından birisi olup nakle dayanmakta ve ancak peygamberin bildirmesiyle muttali olunabilmektedir. Nübüvveti direkt ilgilendiren konulardan birisi de şefaattir. Gerek cahiliye döneminin anlayışı gerekse ehl-i kitabın konu ile ilgili inancı Kur'an tarafından reddedilmiştir.

Sahabenin, içinde yaşadığı müşrik toplumun inanç meselelerini, özellikle şefaata ile ilgili niyet ve dayanaklarını bilmeleri ve inen vahyi sorunsuz bir şekilde anlamaları, anlamadıkları yerde Hz. Peygamber'e danışmaları ve vuzuha kavuşturmaları herhangi bir problemin yaşanmasının önüne geçmiştir. Hz. Peygamber'in vefatı sonrası henüz İslâm'ı özümseyememiş, öncesinde sahip olduğu inancı yıkamamış insanların problemleri, yeni fethedilen yerlerdeki toplulukların düşünce ve inançları yeni problemlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Müslümanlar bir taraftan farklı düşünce ve inançların oluşturduğu tehlikeleri bertaraf etme diğer yandan Müslümanların kendi dinamiklerini ayakta tutma

çabasını vermişlerdir. İslâm dünyası içerisinde de karşılaşılan yeni durumlar ve meydana gelen bazı olumsuz olaylar Müslümanları değişik anlayışlar etrafında toplanmaya itmiştir. Bu anlayışlar da zamanla mezhep halini almış ve problemleri kendi zaviyesinden değerlendiren yapılar haline gelmiştir. Âlimler, kendi anlayışına Kur'an'dan dayanak arayan anlayış ve mezheplerin iddialarını değerlendirmeye tabi tutmuşlar ve her yapının kendi bakış açısını öncelendiğini tespit etmişlerdir.

Kelâm ilmi dinamik bir yapıya sahiptir. İnanç konularıyla alakalı her dönem ve bölgede karşılaştığı her soruyu cevaplamaya, her sorunu çözmeye çalışmıştır. İşte mütekellimler, şefaatkurtarıcı-aracı konusunda da kelâm ilminin ortaya koyduğu metodoloji çerçevesinde çözüm üretmeye çalışmışlardır. Bu çalışma da kelâm ilminde Kur'an kavramlarının terimleştirilmesi bağlamında yapılan ilk çalışma olması yönüyle önem arz etmektedir. Bildiğimiz kadarı ile şefaate kavramı daha önce bu açıdan incelenmiş değildir. Bahsi geçen kavramın literatürdeki önemine binaen çalışmamızda bu kavram bir kez daha ele alınıp incelenmiş, çalışmada Arap dil sözlükleri, cahiliye dönemi şiirleri, kelâmi kaynaklar, müfessirlerin konuyla ilgili yorumları, hadis külliyatları ile konuyla ilgili akademik çalışmalar incelenerek şefaate kavramına yüklenen anlamlar tespit edilmeye çalışılmış, nasıl anlaşılması gerektiği sorusuna cevap aranmış ve terimleşme süreci ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada şefaate kelimesinin ilk dönem sözlüklerindeki anlamlarına, Kitab-ı Mukaddes ve cahiliye şiirlerinde kullanım örneklerine yer verilmiştir. Ayetlere Kur'an bütünlüğü içerisinde bakılmış, hadislerde yer alan örnekler incelenmiştir. Konu müfessirlerin ve mütekellimlerin görüşleri değerlendirilirken detaylandırıldığı için önceki başlıklarda ayrıntılara girilmemiştir. Tefsir kaynakları, rivayet ve dirayet tefsiri olmaları, Mu'tezile, Ehl-i sünnet, Şîa mezhepleri ve Sufi anlayışa mensup olanlarca yazılmaları yönüyle esas alınmıştır. Kelami kaynaklarda da benzer şekilde mezhebi bakış açılarına göre telif edilen farklı eserlere yer verilmiştir. Müfessir ve mütekellimlerin şefaate kelimesini hangi anlamda kullandıkları tespit edilmeye çalışılmış konunun tartışması bu iki başlık altında yapılmıştır.

1. Şefaate Kelimesinin Lugavî ve İstilâhî Anlamı

“Şefaate”- “الشَّفَاعَةُ”, “ş-f-a”- “شَفَعَ” kelimesinden türetilmiştir. Şefaate edene “Şâfi” denir. Çoğulu “şüfe'a”dır. “الشَّفَعَ” kelimesi; tek iken çift olma ya da çift demek olup karşıtı “vitr-tek”tir (Ferâhîdî, 2003: 2/342; Ezherî, 1964: 1/436-437; İbn Fâris, 1979: 3/201; Cevherî, 1990: 3/1238; İbn Sîde, 2000: 1/378-379; Mutarrizî, 1979: 1/447; Ebu'l-Bekâ, 1998: 536). Kur'an'da yer alan bir âyet (el-Fecr 89/3) bu kullanıma örnektir. Yaratılan her şeye “الشَّفَعَ”- “şef”, eşsiz ve benzersiz olması itibarıyla de Allah'a “الوَّثْرُ”- “vitr” denilir (Ferâhîdî, 2003: 2/342; Ezherî, 1964: 1/437; İbn Fâris, 1979: 3/201). Birine aracı olmak ya da yardımcı olmak (Ferâhîdî, 2003: 2/342; İbn Sîde, 2000: 1/379; Zemahşerî, 1998: 1/513), herhangi birine vesile olmak (Cevherî, 1990: 1238; İbn Sîde, 2000: 1/379) anlamlarına gelmektedir. Daha önce tek olan şeye bir şeyin eklenmesiyle ziyadelik kazanması (Ezherî, 1964: 1/436; İbn Sîde, 2000: 1/379), anlamları yanında iki şey arasında karşılaştırmaya delalet ettiği de söylenmiştir (İbn Fâris, 1979: 3/201).

“Şefaate”in- “الشَّفَاعَةُ”, dua demek olduğu, ihtiyaç sahibinin malik olandan istemesi anlamına geldiği belirtilmiş, “الشَّافِعُ”- “şafi” kendisinden talepte bulunulan kimseye, “الشَّفِيعُ”- “şefi” de talepte bulunan kimse olarak tanımlanmıştır (Ezherî, 1964: 1/437; Ebu'l-Bekâ, 1998: 536).

Farklı açıklamalardan bazıları şu şekildedir: Nahr günleri üç (tek) gün olup, arefe ile dörde tamamlanarak çift olması da şefaate olarak nitelenmiştir (Ferâhîdî, 2003: 2/342). Hz. Peygamber, Ca'fer ve Hamza vitr yani üçü birlikte tek, Ali ile birlikte dört (çift) şef' olmaktadır (Hâtim er-Râzî, 2015: 2/176). Cahiliyye de bir adam bir ev sattığı zaman komşusunun o evi almak için öncelik hakkının olmasına “الشَّفَعَ”- “şüfa” denmektedir (Ezherî, 1964: 1/437; Mutarrizî, 1979: 1/448).

Şefaate, en yaygın şekliyle, “yardım etmek, başkası için yardım istemek, derece ve mertebe elde etmek için başkasını araya koymak” gibi anlamlara da gelmektedir. Ş-f-a fiilinin mastarı olan şef' ise; “bir şeyi benzeri olana eklemek, iki şeyi yan yana getirmek, iki ile çarpmak,” gibi anlamlara geldiği belirtilmiştir. Bu sebeple “Şef' kökünden türeyen Şefaate kelimesinin, bir kişinin bağışlanması için

aracılık etmek, birisi adına bir başkasından talepte bulunmak anlamlarına geldiği de ifade edilmiştir. Genellikle yüksek konumda olan birisinin, kendisinden konum itibarıyla daha aşağıda olan kimseye destek vermesini ifade etmektedir (Ezherî, 1964: 1/437; Ebu'l-Bekâ, 1998: 536). Ayrıca, bir kimseden işlenen suç sebebiyle af-bağışlanma dilemek (Cürcânî, 1985: 133), hayrı istemek, şerri terk etmek gibi anlamlara gelmektedir (Ebu'l-Bekâ, 1998: 536).

2. Kitab-ı Mukaddeste Şefaath Kelimesi

Yunan ve Roma'da kurban kültü şeklinde, Çin geleneğinde Budist rahipler vasıtasıyla, Hindularda tenasüh ile iç içe geçmiş inanç biçiminde, Zerdüştlükte ise arınma şeklinde tezahür eden aracı anlayışı kurumsal anlamda varlık göstermiştir (Alıcı, 2010: 38/411).

Ahd-i Atîk'te din ya da tanrı adına kendini feda eden birinden bahsedilerek başkalarının günahını üstlenip fedakârlık yapması sebebiyle kendisine tanrı tarafından bir pay verileceğinden (İşaya, 53/12) bahsedilmektedir. Bu ifadelerden hareketle şefaatin varlığı kabul edilirken Yahudilerden puta tapıp hiçbir faydası olmayan ilahlara yalvarmalarının istenmesi (İşaya 45/20-25) yönüyle de şefaatin varlığı reddedilmektedir.

Ahd-i Cedîd'de de şefaatin tanrı tarafından tanrının adıyla gerçekleşeceği (Elçilerin İşleri, 10/39-43) belirtilmektedir. Çünkü İsa'nın çarmıhta öldürülüşü, üçüncü gün diriltişi, ölümlerle dirilerin yargıcının tanrı olduğuna delildir. Bu pasajlar, şefaatin olacağını ifade eden net ifadelerdir. Oğul, baba'nın huzurunda, kendisini kabul eden kabul inkâr eden inkâr edeceğini (Matta, 10/32-33) söylemiştir. İsa Mesih iman edenler ile tanrının arasında aracılık edecektir (İbrânîler, 7/25; Timoteos, 2/1-5; Yuhanna, 2/2; Romalılar, 8/26, 34).

3. Cahiliye Şiirlerinde Şefaath Kelimesi

Cahiliye şiirlerinde şefaath kelimesinin genellikle *Tek'in karşılığı çift* anlamında kullanıldığı görülmektedir:

وَالْوَاهِبُ الْمَائَةَ الْمِعْكَاءَ يَشْفَعُهَا
يَوْمَ النَّصَالِ بِأَخْرَى غَيْرَ مَجْهُودِ

“Yüzlerce bağışçı ona şefaath edecek, başka kişilerle mücadele gününde çabasız bir şekilde yine düşünmeden verir yine de yorulmaz” (Evs b. Hacer, 1979: 25). Şefaath bu şiirde, peşi sıra birbiri ardınca anlamına gelir. *Vitr'in* karşılığı olan şef anlamında önce bir kere yüz bağışladı sonra bir yüz daha bağışladı böylece çift oldu anlamındadır.

Aşağıda yer verilen şiirlerde şefaath kavramının, aracılık etmek manasında kullanıldığı görülmektedir:

فَأَفْضَلُ وَشَفَعْنِي بَقَيْسِ بْنِ جَدْرٍ
فَكَتَّ عَدِيَا كُلِّهَا مِنْ إِسَارِهَا

“Udya kabilesi esir düştü, onları esaretten kurtardım ve sen bu iyiliğini tamamla ve Kays b. Cahdar'a aracılık/şefaath et” (Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî, 1990: 51).

وَأَفْضَلُ مَشْفُوعًا إِلَيْهِ وَشَافِعًا
عَدَاةَ عَدَوَا فِيهِمْ مَلُوكٌ وَسُوقَةٌ

“Aracılık edenlerin en iyisi, esir olduğu zaman, bağışlamak suretiyle kendini belli eder” (Nâbîga, 1976: 175). Mecaz anlamda *aracılık etmek* olarak ta yer almaktadır:

وَالشَّافِعُونَ الْجُوعَ عَنْ جَارِهِمْ
حَتَّى يُرَى كَالْغُصْنِ النَّاضِرِ

“Ve komşularının açlıklarını uzaklaştırırlar ki, o tomurcuklanan bir dal gibi görünene kadar” (A'sâ, ty.: 145). Komşularının açlıklarının giderilmesine aracılık etmek, yardımcı olmak anlamındadır.

Şiirlerde de örnekleri görüldüğü gibi, şefaath kelimesinin en temel anlamı tek olan bir şeyin çift olmasıdır. Aracı-kurtarıcı anlamında aracılık eden ile aracılık edilen, ikisi birlikte bir çift oluşturmaktadır. Netice itibarıyla kelimenin en yaygın karşılığı aracılık olmaktadır. Kelimenin Kur'an öncesi dönemde kök anlamını korumuş olduğu anlaşılmaktadır.

4. Kur'an ve Hadislerde Şefaath Kelimesi

4.1. Kur'an'da Şefaath Kelimesi

Kur'an'da "şef" kökünden türeyen kavramlar on dokuz surede¹ otuz bir defa yer almaktadır. Bir yerde sözlük anlamında, on üç yerde terim olarak şefaath (mastar) kalıbında, diğer âyetlerde ise isim ve fiil şeklinde geçmektedir (Abdulbâkî, 1990: 384; Okuyan, 2013: 371). Şefaathle ilgili âyetler dünyadaki şefaath ve âhiretteki şefaath olmak üzere iki durumdan bahsetmektedir. Nüzul sırasını esas alarak ilgili âyetlere yer vermek konunun işlenişi açısından önem arz etmektedir.

Kur'an'da iki yerde *bir hayra veya şerre vesile olmak* anlamında dünyada uygulanagelen bir şefaath/aracılıktan bahseden âyet (en-Nisâ 4/85: "Her kim güzel bir işe aracılık ederse, ona ondan bir pay vardır. Her kim de kötü bir işe aracılık ederse, ona da ondan bir hisse olur. Allah her şeyi gözetiyor.") ile Allah ile aralarında *dünyadayken putları aracı kılmak* anlamında şefaathi ifade eden âyet (Yûnus 10/18: "Bunlar Allah'ın yanında bizim şefaathçilerimizdir" diyerek Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir fayda ve ne de bir zarar veremeyecek olan şeylere (putlara) tapıyorlar.) yer almaktadır.

Kur'an'da, şefaathin âhiret bağlamında zikredildiği Allah'tan başkasının şefaathinin olmayacağı ile ilgili âyetler de vardır. Örneğin ez-Zümer 39/43-44'teki "Yoksa onlar Allah'ın dışında başka şefaathçiler mi edindiler?... De ki: Bütün şefaath Allah'ındır...) anlamına gelen âyet bunlardan birtanesidir.

Kur'an'da şefaath kavramı ilk olarak yer aldığı âyette (*el-Müddessir 74/48: "Artık şefaathçilerin şefaathi de kendilerine bir fayda sağlamaz"*) şeklinde zikredilmiştir. Bazı âyetlerde de hiç kimsenin şefaathçi olmayacağı, kimseden şefaath kabul edilmeyeceği, fayda vermeyeceği ve şefaathin olmadığı ifade edilmektedir. (el-A'râf 7/53; eş-Şuarâ, 26/100-101; el-Bakara 2/48, 123, 254; Ya Sîn 36/23-24; el-En'âm 6/94; el-Mü'min 40/18; er-Rûm 30/13.)

Şefaathin Allah'ın iznine bağlı olduğunu, Allah'ın izni olmadıkça şefaathin olamayacağını ifade eden âyetler (Yûnus 10/3: "Allah izin vermedikçe şefaath edecek biri de yoktur.") de şefaathi izne bağlaması yönüyle son derece anlamlıdır. (bkz.: Sebe' 34/23; el-Bakara 2/255.)

Meleklerin şefaathi (en-Necm, 53/26) ile 'Allah'ın izniyle', 'sözünden razı olunan' (Tâ-Hâ, 20/109), 'söz almış olan' (Meryem, 19/87) ve 'hakka şahit olanlardan şefaath edecek diğer kimseler (ez-Zuhrûf 43/86), hakkında da âyetler zikredilmiştir.

Şefaath kelimesi zikredilmediği halde bazı âyetlerin (*el-İsrâ 17/79: "...rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin."* bkz.: ed-Duhâ 93/5; Âl-i İmrân 3/159; en-Nisâ 4/41, 64; Muhammed 47/19; el-Fetih, 48/8) şefaath işaret ettiği söylenmektedir.

4.2. Hadislerde Şefaath Kelimesi

Şefaathin varlığını ifade eden ve hadis kaynaklarında yer verilen rivayetlerde; Hz. Peygamberin cennette şefaath edecek ilk kişi olacağı (Buhârî, 1987: "Tevhid", 135; Müslim, 1988: "İman", 330), şefaathin büyük günah işleyenlere olacağı (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 4739; Tirmizî, "Kıyamet", 2435), *makâm-ı mahmûd*'un şefaath makamı (Buhârî, "Tevhid", 66; Müslim, "Salat", 11) olduğu, her peygamberin kendisine has duasının bulunduğu ve Hz. Peygamber'in bunu şefaath için sakladığı (Buhârî, "Tevhid", 100; Müslim, "İman", 334) belirtilmektedir.

Bu konuda en meşhur rivayet, Şefaath-i Uzmâ olarak adlandırılan meşhur hadistir. Kıyamet günü güneşin tüm sıcaklığı etki ederken insanların Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsmâ'dan şefaath dileyebilecekleri, onlarınsa birtakım mazeretlerle insanları Hz. Peygamber'e yönlendirecekleri yer almaktadır. Hz. Peygamber'e yetki verileceği, onun da şefaathıyla cehennemlikleri cehennemden çıkarıp cennete sokacağı belirtilmektedir (Buhârî, "Tefsir", 233; Müslim, "İman", 322; Tirmizî, "Kıyamet", 2434).

¹ el-Bakara, 2/48, 123, 254, 255; en-Nisâ, 4/85; el-En'âm, 6/51, 70, 94; el-A'râf, 7/53; Yûnus, 10/3, 18; Meryem, 19/87; Tâ-Hâ, 20/109; el-Enbiyâ, 21/28; eş-Şuarâ, 26/100; er-Rûm, 30/13; es-Secde, 32/4; Sebe', 34/23; Ya Sîn, 36/23; ez-Zümer, 39/43, 44; el-Mü'min, 40/18; ez-Zuhrûf, 43/86; en-Necm, 53/26; el-Müddessir, 74/48; el-Fecr, 89/3.

Sadece Hz. Peygamber'in değil, nebîlerin (İbn Mâce, "Zühd", 4313), meleklerin (Nesâî, "Namaz", 1128), âlimlerin ve şehitlerin (Ebû Dâvûd, "Cihad", 2522; Tirmizî, "Cihad", 1663), oruç ve Kur'an'ın (Müslim, "Salatı'l-Musafirin", 252), hafızların (Tirmizî, "Fedaili'l-Kur'an", 2891), bazı mü'minlerin (Müslim, "İman", 302) ve iyi amellerin (İbn Mâce, "Cenaiz", 1488) şefaate edebilecekleri de belirtilmektedir. Kaynaklarda yer alan bazı rivayetlerde de bütün şefaathçiler şefaate ettikten sonra hiçbir hayırlı ameli olmadığı için cehennemde olan mü'minlere bizzat Allah şefaate edip cehennemden çıkartacaktır. Bunlar *rahmanın azadlıları* olarak adlandırılmaktadır (Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "İman", 302).

Şefaatin varlığına yer veren rivayetler yanında şefaatin olmayacağını ifade eden rivayetler de bulunmaktadır: Hz. Peygamber, başta kızı, halası ve amcasının isimlerini zikrederek Kureyşlilere ve Abdimenafogullarına kendilerini kurtarmalarını, onlara bir yararının olmayacağını söylemiştir (Buhârî, "Vesâya", 16).

Kaynaklarda geçen bir diğer rivayet de şu şekildedir: Hz. Peygamber ölüm döşegindeki amcası Ebû Talib'e 'la ilahe illallah' demesini istemiş, amcası; 'Abdülmuttalib'in dini üzere' olduğunu söyleyince Hz. Peygamber; ölene kadar amcasına başışlanma dileyeceğini zikretmiştir (Buhârî, "Cenaiz", 114; Müslim, "İman", 39). Bunun üzerine Hz. Peygamber'in uyarıldığı (et-Tevbe, 9/113) kaynaklarda yer almaktadır. Hz. Peygamber, kıyamet günü kendisine kimsenin 'beni kurtar' diye gelmemesini, onun için bir şey yapamayacağını ifade etmiştir (Buhârî, "Zekât", 8; Müslim, "İmare", 24).

5. Tefsir Kaynaklarında Şefaate Kelimesi

Şefaate Mekke döneminde müşrik Arapların hayatında yer etmiş bir olgudur. Onların günlük hayatlarının bir rutindir. Kur'an inmeye başladığından itibaren Mekke müşrik toplumunun tevhide aykırı tüm söylem ve eylemleri eleştirilmiş hâkimiyetin Allah'a ait olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Bu vurgulardan bir tanesi (en-Nisâ, 4/85) hayra ve şerre vesile olmak anlamında bir aracılıktan bahsetmektedir. Kötü davranışların olumsuz sonuçlara sebep olacağı için terk edilmesi, iyi davranışlar sergileyerek güzel sonuçlar elde etmeye çalışılması teşvik edildiği (Mukâtil, 2002: 1/394; Mâtürîdî, 2005: 3/359-365; Zemahşerî, 1998: 2/118) ortadadır.

Şefaate kelimesi anlamından hareketle müfessirler Fecr suresi 3'üncü âyetinde yer alan "*Çift olana ve tek olana (yemin olsun!)*" ifadesinde, şef'in Hz. Âdem ile Hz. Havva'ya, vitr'in Allah'a karşılık geldiğini (Mukâtil, 2002: 4/687; Ateş, 1998: 10/457) ifade etmişlerdir. Şef için bayram; vitr için, arefe günleri denilmiştir. Ayrıca çift anlamına gelen şef'ten maksadın yaratıkları, tek anlamına gelen vitrden maksadın Allah'ı, her çift ve tekin namazı/ibadeti ifade ettiği zikredilmiştir (Nesefî, 1998: 3/637; Mâverdî, ty.: 6/265-266; Râzî, 2013: 31/163-164; Kurtubî, 2006: 22/258-260; Elmalılı, 2020: 9/186-189; Zemahşerî, 1998: 6/367; Ateş, 1998: 10/457). Tek ve çifti bir şeye hasretmenin doğru olmayacağı, bunların genel mana ifade ettikleri de dile getirilmiştir (Taberî, 2001: 24/348-356; Mâtürîdî, 2005: 12/187; Beyzâvî, ty.: 5/309). Bunun yanında, önceki âyetlerde zamana yemin edildiği için tek ve çiftin zaman ile alakalı olabileceği belirtilmiştir (Şimşek, 2012: 5/434).

Şefaate olgusunun rutinine bir örnek olarak savaşta Müslümanların yanında yer almak teşvik edilmiş, düşmana yardım edilmemesi emredilmiştir (Taberî, 2001: 7/268; Râzî, 2013: 20/211-212; Kurtubî, 2006: 6/484-485). Mü'mine yapılan tüm iyilikler bir şefaate kabul edilmiştir (Mâverdî, ty.: 1/512; Beyzâvî, ty.: 2/87; Nesefî, 1998: 1/380; Elmalılı, 2020: 3/39; Zemahşerî, 1998: 2/118; Râzî, 2013: 20/211-212; Kurtubî, 2006: 6/484-485). Bu tarz davranışlar ister bireysel ister kamusal olsun sevap olarak, kötü davranışlar ceza olarak karşılık görecektir (Ateş, 1998: 2/330-331).

Kur'an'da dünyada şefaate dair vurgulardan birinde (Yûnus, 10/18) müşriklerin dünya hayatındaki tavırlar eleştirilmektedir. Müşriklerin pek çok putları vardı ve bunları dünyadayken Allah ile aralarında aracı/şefaathçi kılmışlardı. Aslında onlar âhirete inanmıyorlar şayet âhiret varsa orada da bize aracı olurlar diyorlardı (Mukâtil, 2002: 3/232; Zemahşerî, 1998: 3/123; Şimşek, 2012: 3/532). Hâlbuki Allah onların yaptıklarını biliyordu (Elmalılı, 2020: 4/460, 463).

Müşriklerin şefaata olgusu, dünyada bir kralın etrafındaki tebaasına hizmet ederek onlardan aracılık beklēmelerine benzemektedir (Mâtürîdî, 2005: 7/31; Şimşek, 2012: 2/532). Yeniden dirilişini inkâr eden bir topluluk elbette dünyadaki bir aracılıktan (Nesefî, 1998: 2/12) bahsedecektir. Tevhid inancı bozulan toplumlar zamanla sembollere tapar hale gelmiş sonrasında da o sembollerini Allah ile aralarına aracı kılmışlardır. Oysa kendisine dahi faydası olmayan insan ya da varlıklar ne dünya da ne âhirette şefaata edemeyecektir (Ateş, 1998: 4/213).

Kur'an, dünya hayatındaki şefaata olgusu hakkında söyleyeceklerini söyledikten sonra kıyamet zamanında şefaata hakkında, Allah'tan başkalarının şefaataçı edinilmemeleri, bütün şefaatin Allah'a ait olduğu hususunda ciddi uyarılara yer vermiştir. Pek çok âyette (ez-Zümer, 39/43-44; es-Secde, 32/4; el-En'âm, 6/51, 70) müşriklerin beklentileri reddedilmiştir. Âlimler, meleklerin veya putların şefaata edemeyeceklerine, şefaata edeceklerin hepsinin ancak Allah'ın izniyle ve razı olduğu kimselerin (Mukâtil, 2002: 3/679; Mâtürîdî, 2005: 7/345; Zemahşerî, 1998: 5/309; Râzî, 2013: 26/285; Kurtubî, 2006: 18/288-289; Elmalılı, 2020: 6/499; Ateş, 1998: 8/21) şefaata edeceklerine yer vermişlerdir. Çünkü Kureş'in edindiği ilahlar batıl olup Allah katında hiçbir değeri yoktur (Beyzâvî, ty.: 5/44). Hiçbir işe yaramayan bu putlarla ilgili şefaata iddiası aslında şefaatin anlamını değil sonucunu ortaya koymaktadır (Şimşek, 2012: 4/356).

Mekke kâfirlerinin şiddetle uyarıldığı bir diğer âyette (er-Rûm, 30/13) yine Allah'tan başka şefaataçı olmadığı, âhirette yardım edecek bir dost (melekler) olmayacağı zikredilmiştir (Mukâtil, 2002: 3/448; Râzî, 2013: 25/172; Kurtubî, 2006: 17/8; Beyzâvî, ty.: 4/219). O gün, Allah onlara bir zarar vermek isterse kimse engel olamayacaktır (Taberî, 2001: 18/591). Bir âyette (es-Secde, 32/4) de Allah'ın rızasına aykırı olanlara ne bir dost ne de bir şefaataçı olmayacağı (Mukâtil, 2002: 3/408-409; Zemahşerî, 1998: 5/28), dünyadayken şirk koştuklarından birini bulamayacakları gibi onları inkâr edecekleri (Taberî, 2001: 18/469; Râzî, 2013: 25/103; Beyzâvî, ty.: 4/203; Mâtürîdî, 2005: 11/164; Kurtubî, 2006: 16/404; Nesefî, 1998: 2/693; Ateş, 1998: 7/12) belirtilmiştir.

Mü'minlere hitabeden bir âyette (el-En'âm, 6/51) kıyamet günü yanlarında hiç kimse olmayacağı endişesi taşıyanlardan bahsedilmektedir. Oysa mü'minlere Allah'ın şefaataçı olacağı fakat kâfirlere olmayacağı (Mâtürîdî, 2005: 5/71; Râzî, 2013: 12/244; Kurtubî, 2006: 8/387; Elmalılı, 2020: 3/433) belirtilmiştir. Bu, hakikatte mü'minlere şirkten uzak durmalarına yönelik bir uyarı vardır (Ateş, 1998: 3/151-152).

Kur'an'da mü'minlere bir uyarı daha yapılmakta (el-En'âm, 6/70), şirke düşenler ve âhireti yalanlayanlara hiçbir şefaataçının şefaatinin olmayacağı ifade edilmektedir (Mukâtil, 2002: 1/568). Çünkü dünya ile âhiret birbirinden farklıdır. Dünyada meydana gelen bir sıkıntı, rüşvet ve fidye ile dostlar aracılığıyla giderilebilirken âhirette bu imkânsızdır (Mâtürîdî, 2005: 5/99, 101). Dünyadakine benzer beklentiler boş çıkacaktır (Ateş, 1998: 3/169).

Benzer bir uyarı (el-Bakara, 2/48) o gün şefaatin olmayacağıyla ilgilidir. Fidyeye geçersiz, azap kaçınılmazdır (Mukâtil, 2002: 1/103). Burada tevbe etmeden ölen kâfirlerden bahsedildiği dolayısıyla Allah'ın izin verdiklerinin şefaata edecekleri ifade edilmiştir (Taberî, 2001: 1/632; Beyzâvî, ty.: 1/78-79; Elmalılı, 2020: 1/291-292). Ancak dünyada işleyen kefalet sistemi geçerli olmayacak, kimsenin kimseye faydası olmayacaktır (Mâtürîdî, 2005: 1/121-122). İnsan o gün acizdir ve şefaataçı bulamayacaktır. Balsa da şefaata edilemeyecektir. Allah izin verirse edilecektir (Maverdî, ty.: 1/117) diyenler olsa da Yahudilerin beklentisinde olduğu gibi günahkârlara şefaata edecek bir peygamber olmayacağı, şefaata etmek isteyen olsa da kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır (Zemahşerî, 1998: 1/266; Nesefî, 1998: 1/87).

Bu konuda farklı görüşleri değerlendiren Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273) ve Nesefî (ö. 710/1310), Hz. Peygamber'in şefaatinin hak olduğunda ve kâfirlere şefaata olmayacağı hususunda ittifak edildiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, Mu'tezile'nin sevaba nail olan şefaate de nail olur fakat büyük günah işleyene şefaata yoktur iddiası doğru değildir (Râzî, 2013: 3/57-60). Kâfire şefaata edilmeyeceği kesindir. Asi ve zalim olan mü'minler ise cehenneme uğrayacak ancak orada ebedi olarak kalmayacaktır (Kurtubî, 2006: 2/78; Nesefî, 1998: 1/87).

Şefaata ile ilgili âyetleri bir bütün olarak değerlendiren müfessirler de olmuştur. Bu durumda Allah'ın şefaate izin vereceği şeklinde bir izlenim oluşsa da iznin kimlere verileceği meçhuldür. Hadis rivayetlerine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği, müşriklerin meleklerle, ehl-i kitabın peygamber ve din adamlarına güvenerek şefaata beklemelerinin, Kur'an'da kınandığı belirtilmiştir. Kınananların bir kısmı da bid'at, hayal ve hurafe ürünü vaatler ile şefaata sözü verenlerdir. Ayrıca Allah'ın razı olduklarına şefaata edecek olanların insanlar değil melekler olduğu onların da Allah'ın razı olmadıklarına şefaata edemeyecekken insanların şefaatterinin hiç mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, Allah'ın razı olduklarından olduğu için şefaata edecektir görüşü ağırlık kazansa da rivayetlerde peygamberlerin, sırayla şefaata talebine karşılık şefaata edemeyecek oluşu ihtiyatlı yaklaşılması gereken rivayetlerdendir (Ateş, 1998: 1/159).

Bir grup âyette (el-Müddessir, 74/48: eş-Şuarâ, 26/100-101; el-A'râf, 7/53; Yâ Sîn 36/23) de o gün şefaata ve şefaataçı beklentisi içerisinde olunacağından, şefaata ve şefaataçı ile karşılaşamayacaklarından, şefaataçıların şefaatinin fayda vermeyeceğinden bahsedilmekte Allah birine zarar vermek isterse şefaatin faydasız olacağı vurgulanmaktadır.

Müfessirler, şefaataçıların şefaatinde kastın nebîler, melekler (Mukâtil, 2002: 4/499; 2/41; 3/271) ve insanların (peygamberler ve velîler) (Maverdî, ty.: 4/178) şefaati olduğunu belirtmiş, namazı kılmayan, yoksulu doyurmayan, günaha dalan ve âhireti inkâr edenlere şefaata edilmeyeceğini ancak yukarıda yer verdiğimiz rivayetlerden bazılarını zikrederek Allah'ın yarattıklarından bir kısmının diğer kısmına (günah işleyenlere) şefaata edebileceğini söylemişlerdir (Taberî, 2001: 23/453; Elmalılı, 2020: 8/430). Mâtürîdî (ö. 333/944), Mu'tezilî ve Hâricîlerin bazı âyetleri (eş-Şuarâ, 26/100; el-Bakara, 2/123, 254) delil getirerek şefaati reddettiklerini oysa başka bazı âyetlerde (el-Enbiyâ, 21/28; Tâ-Hâ, 20/109) de şefaati kabul etmeleri gerektiğini söylemektedir. O, şefaatin yokluğunu değil, bazı kimseler için yokluğunun söz konusu edilebileceğini belirtmiş, Şuarâ suresi 100'üncü âyet ile Bakara suresi 254'üncü âyetin kâfirler için olduğunu zikretmiş (Mâtürîdî, 2005: 16/271-273), müşriklerin, dünyada yaptıkları şefaati âhirette de arayacaklarını (Mâtürîdî, 2005: 5/364) fakat mü'minlere şefaata eden melek ve peygamberleri görünce, kâfirlerin kendilerinin ne şefaataçıların ne de dostlarının olmadığını itiraf edecekleri vurgulanmıştır (Mâtürîdî, 2005: 10/313; Zemahşerî, 1998: 4/401; Râzî, 2013: 24/152; Kurtubî, 2006: 16/47; Beyzâvî, ty.: 4/143; Neseî, 1998: 2/571; Şimşek, 2012: 3/553). Şayet Allah'ın şefaata edecekleri konusunda söz vermişse, söz verdiği kimselerin melekler ve peygamberler olacağı iddia edilmiştir (İbn Âşûr, 1984: 16/83).

Müfessirler, Allah'ın rızası varsa; peygamberler, melekler ve diğer şefaataçıların şefaata edeceğini (Zemahşerî, 1998: 6/263; Neseî, 1998: 3/568; Râzî, 2013: 30/211), tevhid ehli mü'minlerin büyük günah sahibi olsalar da şefaata edilerek cehennemden çıkartılacaklarını söylemişlerdir. Delil olarak ta peygamberlere, siddik ve şehidlere şefaata hakkı verildiğini zikreden rivayeti (Kurtubî, 2006: 21/398) göstermişlerdir.

Müşriklerin şefaata anlayışının reddedilme sebebi, Allah'ın yanında başka varlıklara tapmaları ve onları Allah ile kendi aralarında aracı ilan etmeleri olarak ifade edilmiştir. Oysa darda kaldıklarında da Allah'a sığındıkları, onların âhirette şefaata beklentilerinin sadece zandan ibaret olduğu belirtilmiştir (Ateş, 1998: 10/160).

Bakara suresi 123'üncü âyette, kimsenin kimse adına bir şey yapamayacağı, kâfir birine hiç kimsenin şefaatinin fayda etmeyeceği vurgulanmıştır (Mukâtil, 2002: 1/135; Taberî, 2001: 2/497; Ateş, 1998: 1/230). Ancak müfessirler yine, Allah'ın rızası varsa, meleklerin (Mukâtil, 2002: 1/212), peygamberlerin, velîlerin ve Allah'a itaat eden salih kulların şefaata edeceğini ifade etmişler (Taberî, 2001: 4/534-535; Kurtubî, 2006: 4/271) ancak herhangi bir delil belirtmemişlerdir. Dünyadaki şefaatin âhirette karşılığının olmadığını (Beyzâvî, ty.: 1/153-154) ve Allah'ın izni olmadan kimsenin kimseye şefaata edemeyeceğini (Neseî, 1998: 1/209; Elmalılı, 2020: 2/155-156) söylemişlerdir. Ayrıca, "öyle bir günden korkun" ve "öyle bir günden sakının" ifadelerinde bahsedilen günden kastın; kıyametin tamamını kapsayan bir gün olmadığı (Alûsî, 1994: 1/398), şefaatin fayda vermeyeceği kimselerin ise mü'minler değil tevbe etmeden küfür üzerine ölen, Allah'ın âyetlerini değiştirmeye çalışan kâfirler olduğu bu sebeple şefaati yok sayan bir âyet olmadığı değerlendirilmiştir (Alûsî, 1994: 1/400).

Mu'tezile'nin, o gün şefaatin fazilet ve üstünlük için olacağı, bir yanlısın affı için olmayacağı (Zemahşerî,1998: 1/479-480), görüşüne itiraz edilmiştir. Mu'tezile, şefaatin itaat edene olacağını söylerken, Mâtürîdî, günah sahibi olanlar için geçerli olduğunu vurgulamıştır (Mâtürîdî, 2005: 2/151, 154-155).

Müşriklerin hesap günü yalnız kalacağından bahseden âyette (el-En'âm, 6/94), şefaatchi zannettikleri varlıkların/meleklerin (Mukâtil, 2002: 1/579; Maverdî, ty.: 2/145-146; Kurtubî, 2006: 8/464; Neseî, 1998: 1/523; Şimşek, 2012: 2/194) görünmeyeceği dile getirilmiştir. Âyetin, önce de şefaatchiniz yoktu, şimdi de yok (Mâtürîdî, 2005: 5/148-149), Hz. Peygamber'i tanıdığınız halde inkâr ettiniz, edindiğiniz sahte şefaatchilerinizi beklemeyin gibi anlaşılabileceği (Ateş, 1998: 3/202-203) söylenmiştir.

Hesap gününün dehşetinden bahseden âyette (el-Mü'min, 40/18), zalim müşrikler ve dostları yalnız kalacağı kendilerine yapılacak bir şefaatin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir (Mukâtil, 2002: 3/709; Mâtürîdî, 2005: 13/22; Maverdî, ty.: 5/149; Râzî, 2013: 27/49; Ateş, 1998: 8/72). Allah'tan başka bir şefaatchi ve şefaate yoktur (Zemahşerî, 1998: 5/338; Neseî, 1998: 3/205). Müşrik ve münkirlerin şefaatchilerinin olmayacağı, itaatkârların şefaatchilerinin olacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü âyetin eleştirdiği, müşriklerin inanç sistemlerini şefaate üzerine bina etmeleridir (Şimşek, 2012: 4/378).

Kur'an'da bazı âyetlerde (Yûnus, 10/3; el-Bakara 2/255; Tâ-Hâ 20/109), şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğunu ve sözünden hoşnut olduğu kimselerin şefaate edeceği ifadesi yer almaktadır.

İzin kelimesinin yer aldığı âyetler, bütünlük içerisinde değerlendirildiği zaman müşriklerden bahsettiği, onların şefaate inancını eleştirdiği, kınadığı ve reddettiği görülmektedir. Buna rağmen izin kelimesi ve sözünden razı olduğu kimseler ifadesinden hareketle razı olduklarına izin vereceği belirtilmektedir. Müfessirler, kelime-i şehadet söyleyen ve tevhid ehlinde olanlara şefaate edileceğini ifade etmişler (Mukâtil, 2002: 2/226; Mâtürîdî, 2005: 7/11-12; 9/237; Râzî, 2013: 22/118-119; Zemahşerî, 1998: 4/110; Kurtubî, 2006: 14/140; Beyzâvî, ty.: 4/39; Neseî, 1998: 2/384; Elmalılı, 2020: 4/445), Allah'ın izin vermesinin O'nun şanından olduğunu, şefaatin de ispatı olacağını (Beyzâvî, ty.: 3/104) söylemişlerdir. Oysa şefaatten maksadın vasfedilen kimselerin *konuşmalarına* izin verileceği, zaten üçüncü şahıslara bu imkânın da verilmeyeceği vurgulanmıştır (Şimşek, 2012: 3/351).

İzin kelimesinden hareketle kapsam genişletilmiş kaynaklarda şefaate edenlerden bahsedilmiştir. Alimler, izin ya şefaatchiye ya da şefaate edilecek olana verilebileceğine (Zemahşerî, 1998: 5/119; Kurtubî, 2006: 17/307; Beyzâvî, ty.: 4/246), kalplerinden korku giderilecek olanların (Sebe', 34/23) da; şefaate edenler ve şefaate edilenler olabileceğine (Neseî, 1998: 3/62) yer vermişlerdir. Allah'ın izin verdiği kimseleri oldukça detaylandıran müfessirler, *makâm-ı mahmûd*'da önce Hz. Peygamber'in sonra diğer peygamberlerin, salihlerin ve meleklerin şefaate edeceklerini belirtmişlerdir (Elmalılı, 2020: 6/363-364). Fakat şefaate için insanlar ile Allah'ın arasına konulan aracılardan şefaatchi değil boş bir kuruntu olduğu da zikredilmiştir (Ateş, 1998: 5/451). Yüce Divanın, şefaate ve iltimas alanı olmadığı, meleklerin, Allah'ın izin verdiklerine ve razı olduklarına şefaate edecekleri (Ateş, 1998: 4/202-203) söylenmiştir. Tüm bunlara rağmen, Allah'ın kime şefaate izni vereceği belli değildir (Ateş, 1998: 7/251). Aksine, şefaatin dünya için olduğunu âhirette şefaatin olmayacağını, izin kelimesinin şefaatin gerçekleşeceği anlamına gelmeyeceği de söylenmiştir (Şimşek, 2012: 4/223).

İstisna edatının yer aldığı ve şefaatin adeta şarta bağlandığı izlenimi veren âyetlerde (en-Necm, 53/26) Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimselerden bahsedilmektedir. Burada dilemenin Allah'a ait olduğu ve tevhid ehli olması yönüyle kendisinden razı olduğu belirtilmiştir (Mukâtil, 2002: 4/163; 3/42, 806; 2/639). Âyette, putperestlerin şefaate beklentileri kınanmış, melekler dâhil hiçbir varlığın şefaate edemeyeceği belirtilmiştir (Taberî, 2001: 22/56-57; Kurtubî, 2006: 20/40; Ateş, 1998: 9/116). Buna rağmen şefaate hakkına sahip melekler ya da göklerde nice meleklerin; Allah'ın razı olduğu ve şefaate edilmesini dilediği kimselere şefaate edecekleri söylenmiştir (Mâtürîdî, 2005: 14/204; Zemahşerî, 1998: 5/644; Râzî, 2013: 28/305-306; Beyzâvî, ty.: 5/159-160; Neseî, 1998: 3/393; Elmalılı, 2020: 7/316). Oysa müşrikler âhirete inanmıyor, şefaatchi kıldıkları varlıklardan beklentileri bu dünya için oluyordu. Ki, meleklerin şefaatinin de bu dünya için beklenmiştir (Şimşek, 2012: 5/85).

Allah'tan söz almaktan bahsedilen âyette (Meryem, 19/87), kâfirlerin birbirine şefaatchi olamayacakları ancak Allah izin verirse mü'minlerin birbirlerine şefaatchi olacakları (Taberî, 2001: 15/632-633; Râzî, 2013: 21/254; Zemahşerî, 1998: 4/56; Kurtubî, 2006: 13/517), şefaatin azap ve cezayı hak eden kimse için olacağı, günahı bağışlananların ceza almayacaklarına yer verilmiştir. Bu âyette Mu'tezile mezhebine cevap verildiği, onların büyük günah işleyenlere şefaate edilmeyeceği, küçük günah sahiplerine ise şefaate edileceği iddiasını boşa çıkarttığı belirtilmiştir (Mâtürîdî, 2005: 9/168).

Müfessirler, iman edip salih amel işleyenlerin şefaate edebilecek nitelikte olduğunu, bunların şefaate edebileceklerini, asilere şefaate olunmayacağını fakat Allah'tan bir söz almışsa ona da şefaate olunacağını söylemişlerdir (Bezvâvî, ty.: 4/20). Şayet Allah izin vermişse şefaate edici ve şefaate edilecek kimse için şefaate fiili gerçekleşir demişlerdir (Nesefî, 1998: 2/352). Diğer taraftan meleklerle tanrı diye tapanlara ve diğer varlıkları aracı kılan müşriklere şefaate izni verilmeyeceği tekrar vurgulanmıştır (Ateş, 1998: 5/401). Müşrikler âhirete inanmadıkları için, taptıkları şeyler dünyada onlara itibar kazandırmış, Allah katında dünya için aracılık edeceklerine inanmışlardır. Şayet âhiret olursa orada da şefaate edeceğini iddia etmişlerdir. Oysa âyetdeki izin kelimesi şefaatin varlığını göstermemektedir. Burada bir ilke vardır. O ilke, Allah'ın müşriklere söz ya da izin vermeyeceği yani şefaatin gerçekleşmeyeceğidir (Şimşek, 2012: 3/319).

Zuhrûf suresi 86'ncı âyette de hakka şahit olanlardan bahsedilmektedir. Bazı müşrikler melekleri dost edindiklerini ve şefaate beklediklerini ifade ederken, âyette; Allah dışında kimsenin şefaate etmeyeceği (Mukâtil, 2002: 3/806; Maverdî, ty.: 5/241-242), putların hiçbir faydasının olmadığı, tevhid ehli olan, hakka şahitlik eden ve sadece Allah'a ibadet edenlere (Nesefî, 1998: 3/284), Hz. İsa, Hz. Üzeyir ve meleklerin şefaate edebileceklerinin ifade edildiğini belirtmişlerdir (Taberî, 2001: 20/661-663; Râzî, 2013: 27/233-234; Kurtubî, 2006: 19/93-94; Bezvâvî, ty.: 5/97-98). Müşriklerin iddia ettikleri gibi meleklerin kendilerine ibadet edenlere değil olsa olsa hakka tanıklık edenlere Allah'ın izniyle şefaate edecekleri vurgulanmıştır (Mâtürîdî, 2005: 13/286-287; Ateş, 1998: 8/271). Âyet, çok net bir şekilde hakka şahitlik edenlerin şefaatinin dünyada geçerli olacağını, âhirette şefaatin sadece Allah'a ait olduğunu (Şimşek, 2012: 4/490) belirtmektedir. Ayrıca şefaate edecek olan varlığın şefaate edeceği konuyu bilmesi gerektiği (Zemahşerî, 1998: 5/460) de vurgulanmıştır.

Müşrikler, 'melekler Allah'ın kızlarıdır' diyorlardı. Oysa melekler Allah'ın seçkin kulları olup, melekler Allah'ın rızası dışında iş yapmazlar (el-Enbiyâ, 21/28). Melekler Allah'ın razı oldukları (tevhid ehli) kimselerden başkasına şefaate etmezler (Mukâtil, 2002: 3/76; Taberî, 2001: 16/252-253; Râzî, 2013: 22/160; Kurtubî, 2006: 14/193; Ateş, 1998: 5/500). Allah'ın razı olduklarının, izin verdikleri anlamına geldiğini, Allah dini ve ameli bakımdan kimlerden razı ise onlara şefaate izni vereceği söylenmiştir. Bu durumda amel, kusurlu da olsa şefaate edilebilir. Şefaate gerçekleşecek ve büyük günah işleyenler için geçerli olacaktır (Mâtürîdî, 2005: 9/271). Allah'ın razı olmasından maksadın dünyada razı olunanların bağışlanacağı ya da âhirette razı olunanlara şefaate edileceği şeklinde anlaşılabilirliği belirtilmiş (Maverdî, ty.: 3/443), diğer taraftan, Allah'ın razı olduğu, şefaate edilmeye layık kimselere günahların affı değil sevaplarının artırılması şeklinde şefaate edileceği söylenmiştir (Zemahşerî, 1998: 4/139). Meleklerin Allah'ın razı olduğu kimselere şefaate etmesi, bu dünya ile alakalı olup, onlara yardım etmek, tehlikelerden korumak, iyiliği telkin ve dua etmeleri demektir (Şimşek, 2012: 3/371).

Yakın dönem Şii müfessirlerden Tabâtabâî (ö. 1904/1981), âyetlerin bir kısmının şefaati Allah'a hasrettiğini bir kısmının da Allah'ın izniyle bazı kimselerin şefaate edebileceklerini ifade ettiğini bu sebeple her durumda şefaatin gerçekleşeceğini söylemiştir. Tabatabâî'ye göre şefaate gayb konularındandır. Şefaatin sadece Allah'a ait olduğunu belirten âyetler bulunmakla birlikte Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimseler şefaate edeceklerdir (Tabâtabâî, 1998: 4/132-135).

Şefaate kelimesi zikredilmediği halde bazı âyetlerin (el-İsrâ 17/79; ed-Duhâ 93/5; Âl-i İmrân 3/159; en-Nisâ 4/41, 64; Muhammed 47/19; el-Fetih 48/8) şefaate işaret ettiği söylenmektedir. Âlimlerin çoğunluğu *makâm-ı mahmûd* ifadesine şefaate anlamı vermektedir ancak sure bütünlüğü içerisinde değerlendirilerek İsrâ suresi 76-83'üncü âyetleri birlikte okunduğunda orada yer verilen durumların Hz. Peygamber'e bir müjde olarak hicreti (Medine şehrini) ifade etmesi daha tutarlı olmaktadır (Hocaoğlu, 2019: 157-159).

6. Mütakellimlere Göre Şefaât Kelimesi

Mu'tezile'nin bir kısmı şefaât olmayacak derken, diğeri bir kısmı şefaatin varlığını kabul etmiş ve şefaatin Hz. Peygamber tarafından, mü'minlerin cennetteki makamlarını yükseltmek şeklinde olacağını söylemiştir. Onlar, büyük günah işleyenler için şefaatin olmayacağını söylerken Ehl-i sünnet, Hz. Peygamber tarafından ümmetinden büyük günah işleyenlerine şefaât edileceğini belirtmiştir (Eş'arî, 1990: 2/474; Eş'arî, 2011: 7; Bâkılânî, 2000: 162-163; Şehristânî, ty.: 470-471).

Kimi âlimlere göre şefaât, günahkâr mü'minler için olacaktır. Bunun delili de Enbiyâ suresi 28'inci âyeti ile *makâm-ı mahmûd* âyeti olan İsrâ suresi 79'uncu âyeti de şefaât makamıdır. Hadis rivayetlerinde yer aldığına göre bu âyet şefaati ispat için indirilmiştir (Bâkılânî, 2000: 48, 50, 164).

Ehl-i sünnet'e göre Hz. Peygamber, kendisine verilen şefaât yetkisiyle cehennemde cezalandırıldıktan sonra bir topluluğu oradan çıkartacaktır (Eş'arî, 2011: 11). Şefaatte, hak edilmiş bir cezanın affi söz konusu olup Allah'ın lütfudur. Ehl-i sünnet, büyük günah sahiplerine şefaât edileceğinde ittifak etmiştir. Şefaati, cennet için değil, Allah'ın fazlına nail olmak şeklinde tanımlamak doğru değildir (Eş'arî, 2011: 69). Şefaatin büyük günah sahiplerine olacağı hakkında ittifak vardır ve onlara şefaât olmayacağına dair rivayetin kaynağı bilinmemektedir. Bu konuda hadis rivayetleri çoktur ve mütevatirdir. Kim şehadet getirmiş ise Hz. Peygamber onları ateşten çıkartacaktır (Bâkılânî, 1987: 416, 419). Mü'min suresi 18'inci âyeti delil getirmişler ve zalimler ile müşriklere şefaât olmayacağını belirtmişlerdir (Bâkılânî, 1987: 424).

Ehl-i sünnet âlimleri, büyük günah işleyenlere şefaâtçiler tarafından şefaât edileceğinin Kur'an ve sünnet ile sabit olduğunu ifade etmişlerdir. Büyük günah sahiplerine şefaât hakkında meşhur hadislerin bulunduğu söylenmiş, kralın yakınındakilerinin suçlu için aracılık etmelerinin aklen kötü olmadığı örnek verilmiştir. Bidatlerin zuhuruna kadar ümmetin Allah'tan şefaât isteneceğine dair ittifak ettiğini öne sürmüşler, şefaatin inkârı için bir gerekçe olmadığını vurgulamışlardır. Şefaât bekleyenlerin sadece büyük günah işleyenler olmadığı, müttakî kimselerin de istediği ve bunun yadırganmadığı hususunun altı çizilmiştir (Cüveynî, 1950: 393-395). Allah, dilediği günahı bağışlar çünkü affetmek güzel bir şeydir (Cüveynî, 1992: 81).

Kimi mütakellimler, şefaati sınıflandırmışlardır. Şefaât-i uzmâ, nebî ve resüller arasında Hz. Peygamber'e özel bir şefaattir. Cennete girdirme ya da cehennemden kurtarma şeklinde sonuçlanacak olan şefaât ise sevap ve günahı eşit olanlar içindir. Bir de cennet ehlinin derecelerinin yükseltilmesi şeklinde gerçekleşecek şefaât vardır. Bunlardan başka; hesapsız cennete girmek, azabın hafifletilmesi, tüm mü'minlerin cennete girdirilmesi, cehenneme giren büyük günah sahipleri (Çam, 2020: 1/109-110) hakkında şefaâtlar de olacağı söylenmiştir. Mu'tezile cennet ehlinin derecelerinin yükseltilmesi için olacak şefaât görüşünü savunurken hem Mu'tezile hem de Hariciler büyük günah sahiplerinin cehennemden çıkartılması için olacak şefaât görüşüne itiraz etmişlerdir. Şefaatin, melekler, diğeri peygamberler, mü'minler ve Hz. Peygamber olmak üzere dört defa gerçekleşeceği belirtilmiştir.

Ehl-i sünnet, Allah izin vermedikçe şefaât olmayacağını, Allah katındaki şefaât ile insanlar nezdindeki şefaatin farklı olduğunu belirtmiştir. Allah ile aralarına aracı tayin edenler için şefaât olmayacağını fakat Hz. Peygamber'in büyük günah işleyenlere ve diğeri (melekler ve peygamberler) de şefaâtlarının gerçekleşeceğini belirtmişlerdir (İbn Ebü'l-İz, 2002: 200-208, 212).

Bağdâdî (ö. 429/1037-38), Peygamberler ve mü'minlerin şefaât edeceklerini, *Makâm-ı mahmûd*'un şefaât makamı olduğunu, büyük günah işleyenler için şefaatin gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ona göre, rivayetlerde yer aldığı şekliyle Hz. Peygamber şefaati tercih etmiştir. Şefaât hak edildiği için değil, Allah'tan bir lütuf olarak söz konusudur (Bağdâdî, 2002: 268-269).

Mu'tezile ve Râfîziler mütevatir olmayan rivayetleri reddettikleri için şefaati de inkâr etmişlerdir. Ehl-i sünnet'e göre nebîler, resüller ve âlimler, *büyük günah* işleyene şefaât edeceklerdir. Böylelikle cehenneme atılmaz ve cennete girerler. Oysa Ehl-i sünnet'e göre bu konuda çok sayıda meşhur rivayet vardır. Bu meşhur haberler ilim sebebi olup zorunlu olarak inanmak gereklidir (Pezdevî, 2003: 166). Bu durumda peygamberler ve mü'minlerin hayırlıları, büyük günah sahiplerine şefaât edeceklerdir. Bu

müstefiz hadislerle sabittir. Büyük günah işleyenlere şefaata edileceğine dair rivayet *manen mütevatirdir*. Mu'tezile bu duruma katılmamaktadır. Mu'tezile'nin şefaati reddederken delil olarak aldığı âyetler kâfirlere yöneliktir. Şefaata, Kur'an, sünnet ve icmâ ile sabittir. Mu'tezilenin küçük günahların mutlak anlamda, büyük günahların da tövbe ile bağışlanacağı ve şefaatin sevabı arttıracığı görüşleri bozuktur (Teftâzânî, 1987: 75-76).

Ehl-i sünnet, Mu'tezile'nin, şefaata için tövbeyi şart koştığına ve tövbesiz af olmayacağı iddiasına yer vererek, Allah'ın vasıtasız affetmesi caiz olduğuna göre peygamberler ve hayırlı kimselerin şefaata etmesinin daha evla olduğunu söyleyerek itiraz etmişlerdir. Kendi görüşlerini şu şekilde gerekçelendirmişlerdir: Kur'an'da (Âl-i İmrân, 3/159; Muhammed, 47/19) Hz. Peygamber'e bağışlanma dilemesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'in, şefaatinin büyük günah işleyenler için olacağını bildirdiği hadis meşhurdur. Şefaataçilerin şefaatinin fayda vermeyeceğine dair âyette (el-Müddessir, 74/48) zikredilen şefaata müminlere fayda vermeyecekse kâfirlere hariç tutmak *anlamsız* olacaktır (Sâbûnî, 1969: 144-145; Nesefî, 1986: 373). Büyük günah sahibi olsa dahi, mümin kimse, imanı ve itaati nedeniyle razı olunan kimsedir (Nesefî, 1986: 375).

Semerkindî (ö. 342/953), Hz. Peygamber'in, ümmetinden büyük günah işleyenlere şefaata edeceğini söylemiştir. Ona göre, "Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın." âyeti (ed-Duhâ, 93/5) şefaata hakkının ispatıdır (Semerkandî, 2004: 167).

Büyük günah işleyene şefaata edilmesi, onu günah işlemeye teşvik/tavsiye anlamına geldiğini söyleyenlere Ebû Hanîfe (ö. 150/767), şefaatin kişinin günahı değil, iyilikleri sebebiyle yapılacağını söylemiştir. Mâtürîdî, bu konuda genel görüşün şefaatin ceza gerektiren küçük günahlar için olacağı şeklinde bir görüş olduğuna yer vermiştir. O da Allah'ın kendisinden razı olduğu ve iyi kimselerin şefaatiyle bağışlanacaktır.

Bazıları da şefaatin bir kişinin ya konumunu tasvir ederek iyiliklerini saymak ya da o kişiye dua etmek şeklinde gerçekleşeceğini iddia etmişlerdir. Ebu Hanife, birinci şeklin batıl olduğunu, bir kimse hakkında gerçeği sadece Allah'ın bileceğini ve amel defterinin varlığı sebebiyle başkaca bir kaynağa gerek olmadığını söylemiştir. Dua hususunda da meleklerin dua edeceği ve kendisine şefaata edileceğini kabul ettiklerini fakat iyilere şefaatin sebebinin iyilikler olmadığını onların zaten en üstün konumun verilmesini hak ettiklerini belirtmiştir (Mâtürîdî, 2001: 462-463).

Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025), Hz. Peygamber'in, tövbe eden mü'minlere şefaata edeceğini söylemiştir. Ayrıca, Mürcie'nin, ehl-i namazın fâsıklarına şefaata olacağını söylediklerini belirtmiştir. Ona göre şefaata, ihtiyacı olana fayda sağlaması ya da zararı gidermesidir. Bu durumda dört unsurun ortaya çıktığını söylemiştir. Bunlar; şefaataçisi, şefaate ihtiyacı olan, şefaatin konusu ve şefaata için aracı olandır. Tövbe etmeksizin ölen fâsık kimseye şefaata edilmesini, bir başkasının çocuğunu öldürüp o başkasının da kendisini öldüreceğini beklerken meydana gelecek şefaate benzetmektedir. Ona göre bu çirkin bir durumdur (Kâdî, 1996: 688).

O, Tövbe etmeden ölen büyük günah sahibinin lütufla ile cennete girmeyeceğini, bağışlanmasının caiz olmayacağını ve şefaata etmek istediği zaman peygamberin ikramının reddedilmiş olacağını söylemiştir. Böyle bir kimsenin peygamberin şefaati vesilesiyle cehennemden çıkması mümkün değildir. Kâdî, Allah'ın Hz. Peygamber'e zalimlere şefaata etmeyi yasakladığını (el-Bakara, 2/48; el-Mü'min, 40/18; ez-Zümer, 39/19; el-Enbiyâ, 21/28) iddia etmiştir.

Kâdî'ya göre, şefaata edecek kimsenin şefaate ihtiyacı olan kimseden mevki olarak daha yüksek olması gerekir (Kâdî, 1996: 689). O, Hz. Peygamber'in ümmetinden büyük günah sahiplerine şefaata edileceğine dair rivayetin sıhhatinin problemliliğini, sahih olsa bile ahad haberin delil olmayacağını söylemiştir. Hz. Peygamber'in başka bazı hadislerinde cennete giremeyecek insanları (mesela devamlı içki içen ve ana babasına asi olanlar) vafettiğini, bu sebeple Hz. Peygamber'in sadece tövbe eden büyük günah sahiplerine şefaata edileceğini ifade etmiştir (Kâdî, 1996: 690-691).

İbn Hazm (ö. 456/1064), Mu'tezile ve Hâricîlerden bazılarının şefaati reddettiklerine, cehenneme girenlerin bir daha çıkamayacaklarını söylediklerine yer vermiş, Kerrâmî ve Râfîzîlerden bazıları ile Ehl-i sünnet'in şefaati savunduklarını belirtmiştir. Şefaati kabul etmeyenlerin dayandıkları âyetlere (el-

Müddessir, 74/48) yer vermiş, bu görüşte olanların Kur'an'ın bir kısmını alıp diğer kısmını görmezden geldiklerini belirtmiştir. Ona göre bazı âyetler (Meryem, 19/87) ve mütevatir hadisler şefaatin varlığına delildir. İbn Hazm, Allah'ın izniyle (el-Bakara, 2/255; Yûnus, 10/3), Allah'ın dilediği ve hoşnut olduğu (en-Necm, 53/26) ve hakka şahitlik eden (ez-Zuhrûf, 43/86) kimselerin şefaate edeceğini, şefaatin Kur'an ile sabit olduğunu ve buna en layık olan kimsenin de Hz. Peygamber olduğuna yer vermiştir. Allah katında geçersiz olan şefaate, ebedi cehennemlik kâfirler (Fâtır, 35/36) için olduğunu, günahkâr Müslümanlara ise şefaate edileceğini zikretmiştir.

Bunların dışında İbn Hazm, şefaatin iki türlü olduğunu ilkinin ümmetin tamamı için *makâm-ı mahmûd* (el-İsrâ, 17/79) denilen şefaate türü olduğunu, kıyamette hesabın çabuk olması ve o an var olan atmosferde korku ve sıkıntının giderilmesi şeklinde meydana geleceğini söylemiştir. İkincisinde de büyük günah sahiplerinin derecelerine göre cehennemden çıkartılmaları şeklinde gerçekleşeceğini belirtmiştir (İbn Hazm, 1996: 4/53).

Ona göre, şefaatin olmayacağını iddia edenlerin delil gösterdikleri âyetler (el-Cin, 72/21; el-İnfîtâr, 82/19; el-Enbiyâ, 21/28), iddia sahiplerini haklı çıkartmamaktadır. Sadece sevabı fazla olana değil ister büyük günah sahibi olmasın ister de büyük günahından tövbe etmiş olsun Allah'ın lütfuyla, razı olduğu ve kendisine izin verdiği kimselere şefaate edilecektir. Kendisine lütfedilenin şefaate ihtiyacı yoktur fakat büyük günah sahibi olarak cehenneme girenlerin ihtiyacı olacak ve cennete geçirilecektir (İbn Hazm, 1996: 4/54).

İsferâyînî (ö. 471/1078), günahkâr mü'minlerin bir kısmı cehenneme girdikten sonra Hz. Peygamber'in şefaati ile cehennemden çıkacağını söylemiştir. Ona göre, âlimler, zâhitler, âbidler ve Müslümanlar'ın çocukları şefaate edebileceklerdir (İsferâyînî, 1955: 155). Aynı zamanda Allah'ın doksan dokuz ismini bilenler de (Buhârî, "Daavat", 68; Müslim, "Zikir", 5) ya tövbeleri sebebiyle ya da kendilerine şefaate edilerek cennete gireceklerdir (İsferâyînî, 1989: 136). Peygamberlerin ve salihlerin büyük günah sahiplerine şefaati haklıdır (Ömer Nesefî, 2013: 312).

Ehl-i sünnet'e göre ümmet, şefaate konusunda icma etmiştir. Şefaate büyük günah sahiplerine ve azabın hafifletilmesi şeklinde olacaktır. Bağışlanma dilemeye yönelik âyet (Muhammed, 47/19) ve ümmetin büyük günahlarına şefaate edeceği rivayeti şefaatin varlığına delildir. Mu'tezile her ne kadar; şefaate, azabın kalkması değil sevabın artmasıdır dese de delil olarak zikrettiği Bakara suresi 48'inci âyet Yahudiler ile ilgilidir (Cürcânî, 1998: 8/341).

Büyük günah işleyenlere şefaatin olacağına dair tevatür (Ebû Dâvûd, "Sünne", 23; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 11) vardır. Bağışlanma dilemeye yönelik âyet (Muhammed, 47/19) şefaatin nas ve icmayla delil oluşunu gösterir. Şefaate, Mu'tezile'nin dediği gibi menfaat talebi değildir. Şefaate, Ehl-i sünnet'e göre zararın giderilmesidir (Kanter, 2017: 214).

Mu'tezile'nin, tövbenin cezayı kaldırdığını, büyük günahlardan kaçınılırsa küçük günahların gerçekleşmeyeceğini söylediğine yer vererek onların, şefaatin yokluğuna dair delil kabul ettiği âyetlerin (el-Bakara, 2/48, 254; el-Müddessir, 74/48; el-Mü'min, 40/18; Âl-i İmrân, 4/192) kâfirler için olduğunu söylemişlerdir. Âyetlerde zikredilen zulüm küfürdür. Yardımcı yok demek, şefaateçi yok demek değildir. Bunların dışında Mu'tezile'ye karşı bazı gerekçeler öne sürülmüştür. Bazı âyetlerin (el-Enbiyâ, 21/28; el-Mü'min, 40/7) şefaatin gerçekleşmeyeceğine örnek gösterildiğini ancak fasık yani büyük günah sahibi kimsenin tövbe etmiş olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda Mu'tezile'ye göre tövbe eden ve salih amel işleyene ceza zulümdür. Şefaate ile ifade edilen Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi günah işlemeyi teşvik değil, iman ve itaate çağrıdır. Sevapların artırılması ve derecelerinin yükseltilmesi değil, kabirde ya da mü'minlerin günahlarının silinerek cehennemden çıkartılmalarıdır. Şefaatin ümmetin büyük günah işleyenleri için olduğu gerçektir. Mü'min günahından tövbe etmişse azap edilmez. Edilirse şefaate anlamsız olur. Bağışlanma dilemeyle ilgili emirde, maksat mü'minlerin günahıdır (Teftâzânî, 1998: 5/157-158).

Artık şefaateçilerin şefaati onlara fayda vermez âyetinin kâfirler ile ilgili olduğuna yer verilmiş ve şunlar söylenmiştir: Şefaatin kimseye bir faydası olmazsa, onları belirlemek anlamsız olacaktır. Şefaatin

faydaları artırmak için değil, sadece zararlı olanları ortadan kaldırmak içindir (Teftâzânî, 1998: 5/158-159).

Teftâzânî (ö. 792/1390), Mu'tezile'nin, şefaati tümünden reddeden âyetleri (el-Bakara, 2/48, 123, 254; el-Mü'min, 40/18) delil olarak öne sürdüğünü ancak bu âyetlerde, kâfirlerin kastedildiğini, Allah'ın razı olduklarının şefaati etmesinin, meleklerin ve peygamberlerin şefaati edeceğine delil olduğunu söylemiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in şefaati icma ileldir (Teftâzânî, 1998: 5/159-161).

Râzî'de, Hz. Peygamber'in ümmetin büyük günah işleyenlerine şefaati edeceğini belirtmiştir. Ona göre de âyette (el-Müddessir, 74/48) belirtilen hususiyet kâfirler içindir. O halde mü'minlerin durumu farklı olacaktır. Mağfaret dilemeyle alakalı âyet (Muhammed, 47/19) bir diğer delildir. Hz. Peygamber bağışlanma dilediği zaman Allah bunu kabul edecektir (ed-Duhâ, 93/5). Hz. Peygamber, şefaatinin büyük günah sahiplerine olacağını (Tirmizî, "Sıfatu'l-kıyâme", 2359) bildirmiştir. Mu'tezile'nin iddiaları şahıs ve zaman açısından genel ve kapsayıcı olmalıdır. Oysa şefaati herkes için değil, zaman ve şahıslarla sınırlıdır (Râzî, 2010: 638).

Ehl-i sünnet Mu'tezile'yi eleştirmiş, âyetten (en-Nisâ, 4/31: "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.") delil göstererek büyük günahı olmayanın küçük günahlarının affedilmesinin vacip olduğunu iddia ettiklerini söylemiş ve şu şekilde cevap vermiştir: Bu durumda şefaate ihtiyaçları yoktur. İkinci guruba göre de, büyük günah işleyip bu günahından tövbe edeni bağışlamak Allah'a vaciptir. Bu durumda da şefaate ihtiyaçları yoktur. Sonuç olarak izin kelimesinin zikredildiği âyetler (el-Bakara, 2/255), peygamber ve velilerin şefaati edeceğine delildir. Hz. Peygamber'in "şefaati ümmetimden büyük günah sahipleri içindir" rivayeti de şefaati ispat etmektedir. Şefaatin olmadığını ifade eden âyetlerden maksat, müşrik ve kâfirlerdir (Nesefî, 2014: 209-210). Mu'tezile'ye göre, şefaati mü'minlerin cennette derecelerinin yükseltilmesi içindir (İbn Fûrek, 2005: 171).

Gazzâlî (ö. 505/1111), nebîlerin, âlimlerin, şehitlerin sonra da Allah'ın yanındaki konum ve derecesine göre diğer müminlerin şefaati edeceğine inanılması gerektiğini belirtmiştir (Gazzâlî, 1985: 69). Üsmendî (ö. 552/1157 [?]), ehl-i hakk'ın şefaatin hak olduğunu, aklen mümkün olduğunu, hikmet gereği peygamberler ve bazı hayırlı kimselerin şefaati edeceğini söylemiştir. Ona göre, Allah'tan söz alan ve izin ifade eden âyetler (Sebe', 34/23; el-Bakara, 2/255; Meryem, 19/87) ile rivayetler (Buhârî, "İman", 4; Müslim, "İman", 326; İbn Mâce, "Zühd", 37; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 20) şefaatin varlığına delildir. Şefaatin varlığı, günah sahiplerine teşvik olur denilse de tövbe etme imkânı her zaman devam etmekte ve hiç kimse kendisine şefaati edileceğini bilmemektedir (Üsmendî, 2019: 181-183).

Ehl-i sünnet kendisinden farklı görüş bildirenleri bir yandan eleştirip cevap verirken diğer taraftan kendi bünyesinde de kapsamı genişletmektedir: Allah, büyük günah sahiplerini rahmetiyle bağışlayacaktır. Allah'ın bağışlamasında hikmet vardır. Öyleyse resûl ve nebîlerin de şefaati caizdir. Bunun ötesinde salih kimseler de babalarına, çocuklarına, akrabalarına, hocalarına, öğrencilerine ve başkalarına da şefaati ederler (Nesefî, 1993: 2/792). Yakın dönem âlimlerden Konyalı Mehmed Vehbi Efendi (ö. 1861-1949); peygamberler ve salih kimselerin şefaatiyle hem azabın hafifletileceği hem de derecelerinin yükseltilileceği, buna inanmanın da vacip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in şefaati hem insanlar hem de cinler için gerçekleşecektir (Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, 2018: 145).

Mütakellimlerin şefaati hakkında düşüncelerinden yola çıkarsak kimisi şefaatin olacağını söylemektedir. Allah, faziletli bir kulunun mü'min bir kulu için hayır (dua) istediğinde, lütuf olarak o mü'min kulundan bir zararı giderebilir, günahlarını affedebilir. Bu istek, yaşayan biri yahut ölü için ya da kıyamet günü de olabilir. Mü'minin, mü'min için duası şefaati gibidir. Hz. Peygamber mü'minlere dua ederek şefaati etmiştir (Bahçeci, 1977: 311).

Allah, bütün şefaati kendisine ait kılmış, Kur'an'da müşriklerin şefaati anlayışı tevhide aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Çakmak, 2018: 94). Kimisi de mütakellimlerin görüşlerine eleştirel bakmıştır. Şefaati ile ilgili âyetlere bir bütün olarak bakıldığında, izin kelimesi ve meleklerin şefaati ön plana çıksa da şefaatin asla olmayacağı ya da kesinlikle olacağını söyleyemeyeceğini belirtmiştir. Bu

duruma şefaata bir akide problemi yapılmamalı, şefaati reddedenler kâfir ilan edilmemelidir (Esen, 2012: 99).

Şu husus göz ardı edilmemelidir: şefaata konusu bir problem olarak, iman ve amel tartışmalarının yapıldığı dönemde tezahür etmiş, tarihi süreç içerisinde olgunlaştırılmıştır. Mu'tezile ve Hariciler, günahkâr bir kimsenin tevbe etmeden ölmesi halinde cehenneme gideceğini, mü'mini imanı ve amelinin kurtaracağını, bu durumda şefaata edilirse cennette makamının yükseleceğini iddia etmiştir. Ehl-i sünnet, iman sahibi olan kimselerin şefaate nail olabileceğinin Kur'an ve sünnet (hatta icmâ) ile sabit olduğunu söylemiştir (Topaloğlu-Çelebi, 2019: 310-311). Zaman içerisinde Kur'an bütünlüğünden kopartılan kavram, kıyamet gününde kendilerine izin verilen kimselerin Allah ile kulları arasında aracılık yapacağı, günahkâr mü'minlerin affedileceği, diğer mü'minlerin de derecelerinin yükseltileceğini ifade eder hale getirilmiştir (Topaloğlu-Çelebi, 2019: 310). İzin verilen kullar da her bir mezhebin bakış açısına göre azalmakta ya da artabilmektedir. Mesela, her ne kadar şefaata mertebesine kimlerin sahip olduğu bilinmese de kesin izin verilenler Hz. Peygamber, diğer peygamberler, melekler, sıddıklar, şehidler ve salih kimseler olarak zikredilmiştir (Topaloğlu-Çelebi, 2019: 310-311).

Şefaata ile ilgili inanış, müşriklerin dünya anlayışı ile yakından alakalı olmasına rağmen, âhirette şefaata olup olmayacağı konusu hicrî I. (VII.) yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış, II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısında her mezhebin kendi anlayışını yansıttığı itikadi bir mesele haline büründürülmüştür (Yavuz, 2020: 38/413). Nihayetinde şöyle bir tanımlama herkes tarafından kabul edilir hale gelmiştir: Şefaata, kıyamet günü Hz. Peygamber, Allah'a dua ederek günahkâr Müslümanların affedilmesi, günahsız olanların da cennette derecelerinin yükseltilmesi için aracı olmasıdır (Tehânevî, ty.: 1/1034).

Problem tarihsel süreç içerisinde sûfi kesim tarafından Kur'an ve mütevatir rivayetlerde hiçbir şekilde yer almayan ifadelerle bambaşka boyutlara taşınmıştır. Mesela kelime anlamı şu şekilde tarif edilmiştir: "Şef", çift demektir. Yaratma olarak deyimleşmiştir. Kâşânî'ye göre, vâhidiyyet hazreti, ehadiyyet hazretine eklenmedikçe ilahî isimler ortaya çıkmaz. İlahî isimler yaratma ile gerçeklik kazanır. Bu sebeple tek (vitr), çift (şef) ayrımı yapılmıştır." (Cebecioğlu, 2020: 456)

Onlar şefaata edecek kimselere velîleri de eklemiştir. Birinin bağışlanması için Allah ile arasında bir velî vesile/vasıta yapılır. *Falancanın hürmetine bağışla* duası böyledir. Diğer taraftan ölüden şefaata istemenin şirk olarak değerlendirildiğine de yer verilmiştir (Cebecioğlu, 2020: 456). "Tasavvuf bir ilim olarak ortaya çıktığı zaman ise yaygın müşrik inanışında olduğu gibi dünyada şefaata konusuna yer verilmiş ve şefaata istigâse, istimdad ve tevessül kavramları çerçevesinde tartışılmıştır." (Yavuz, 2010: 38/413)

Süreç içerisinde velînin yanına başka kimseler de eklenmiştir. Şîa, günahın büyük ya da küçük olmasını değil, imamı kabul eden herkesin şefaata nail olacağını iddia etmiştir. Peygamberler ve *vasileri* şefaata edecektir (Fığlalı, 2008: 228).

Duruma daha farklı perspektiften bakanlar, şefaatin dua olduğunu, herkesin herkese şefaata edebileceğini söylemişler, kabul edecek olanın Allah olduğunu kurtuluş ya da cennet garantisi olmadığını vurgulamışlardır. Garantici şefaata anlayışının şirk ve endüljansçı kiliselerin pratiği olduğuna yer vermişler bu tür bir anlayışın İslâm'da olmadığını vurgulamışlardır (Öztürk, 2022: 2/307). Bu iddaya göre, Hz. Peygamber'in şefaatinin kesin ve kabul edilir olduğunu söylemek te şirktir. Kur'an'da şefaata edecekler ismen belirtilmemiştir. İzin vereceği kimseler bilinmemektedir. Fakat ismen bilinmese de önce Hz. Peygamber sonra da Kur'an'ın kübera ve sadet dediği kimselerin şefaata edeceği zihinlere yerleştirilmiştir (Öztürk, 2022: 2/308-309).²

Bu farklı perspektiflerden birine görede, Kur'an'da şefaataçiler ismen belirtilmemiş, vasfen; 'Allah'ın razı/hoşnud olduğu' denmiştir. Bir âyette (el-Enbiyâ, 21/28) yer alan bu vasıf ile her ne kadar Hz. Peygamber'in şefaata edeceğine hükmedilse de başka bir âyette (en-Necm, 53/26) aynı vasıf ile kastedilenin melekler olduğu gayet açıktır (Akbulut, 1992: 107).

² 'kübera' (ekâbir, efendiler, yüce kişiler, hazarât-ı kirâm) ve 'sâdet' (efendiler, seyyidler, üstadlar, hazretler) YNÖ.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet ve güven sebebiyle onu şefaatçi görmek istemişler, fakat burada kalmamış daha pek çok kimselerin şefaat edeceklerine inanmışlardır. Oysa peygamberler de hesaba çekileceklerdir (el-A'râf, 7/6). Tüm beşerin hesaba çekildiği bir atmosferde ister büyük günah sahiplerine ister se cennette makamların yükseltilmesi şeklindeki bir şefaat anlayışı Kur'an'a aykırıdır (Akbulut, 1992: 108-109).

Müşriklerin şefaat anlayışı, âhireti inkârları nedeniyle tamamen dünya ile alakalıdır. Allah, mü'minlerin velisi olup, O'ndan başka veliler edinilmesi yasaklanmıştır. Müşrikler ise kendi velilerinden şefaat beklemişlerdir. Aslında olay şirk ile alakalıdır. Çünkü putlara Allah ile aralarında aracı olmaları için tapmışlardır (Öztürk, 2008: 140; Altıntaş, 2007: 48-50). Konuya dikkatle bakıldığında şefaat ile ilgili âyetlerde şirkin reddedildiği ve tevhid inancını hâkim kılma mesajı içerdiği gayet açıktır. Şefaat konusu rivayetlerde daha belirgin bir şekilde yer alırken bazı hadisler uydurulduğu da bilinen bir hakikattir. Bidat ehline şefaat olmayacağı fakat başkalarının hırsızlık veya zina yapsa da şefaate nail olacağı ya da şefaatin ehl-i beyte özel olduğunu belirten rivayetler böyledir (Yavuz, 2010: 38/412-413).

Âyetlerde belirtilenlerin dışında pek çok ayrıntının eklendiği kelime artık, dünyada manen yüksek bir makamda olduğuna inanılan ölü ya da dirilerin vesile kılınarak yapılan dua ya da talep edilen şeye ad olmuştur. Söz konusu şefaat makamına ulaşabilmek için sembolik ifadeler de şekillenmiştir. Mesela *yüzü suyu hürmetine* ya da *filanın hatırına* türü aşırı ifadelerin kullanımları yaygınlaşmıştır. Oysa Hz. Peygamber örnek alınabilecek yegâne şahsiyettir. Kur'an'da siddik, şehit ve salih kimseler de tavsiye edilmektedir (en-Nisâ, 4/69). Fakat tasavvuf ile birlikte ortaya çıkan yanlış anlayışlara, velî-evliyâ gibi kimseleri kurtarıcı olarak görülmesine çoğu âlim itiraz etmiştir (Yavuz, 2010: 38/414).

Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre; Müslümanlara şefaat gerçekleşecektir. Kâfirlere şefaat olmayacaktır. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib için şefaat edeceği rivayetleri problemlidir. Tövbe etmeden ölen mü'minlere şefaat edilecektir. Bu şefaat cehenneme girmeye mani olmayacaktır. Çünkü bu konuda âyet ve hadislerde cezasını çektikten sonra çıkartılacağı belirtilmektedir. Mu'tezile'nin tövbe etmeden ölen günahkâr mü'minlere fasık demesi, onların mü'min oluşuna zarar vermemektedir (Yavuz, 2010: 38/414-415).

Yahudilikte peygamberler ve din adamlarından, Hristiyanlıkta kurtuluş inancının neticesi olarak başta İsa Mesih ve azizlerden, genel itibariyle tüm inanç sistemlerinde, ruhsal varlıklar ve meleklerden günahların affı ya da daha yüce bir makama ulaşma talebi yani farklı şekillerde nitelendirilen şefaat anlayışı bulunmaktadır. (Alıcı, 2010: 38/411).

İnsan gaybi bir varlık olan Allah'ı tanımak yerine, önce O'nu temsil ettiği iddiasıyla şekil, suret ve maddeye yönelmiş, sonrasında onlara çeşitli anlamlar yükleyerek ilahi özelliklerle vasfetmiştir (Düzenli, 2008: 11). Bu da tevhid inancından sapmaya sebep olmuş, pek çok hurafeye yaygınlık kazandırmıştır. Kendisine dahi faydası olmayan varlıklardan medet umar hale gelmiştir. Âyette iyi ve kötü şefaat yani dünyaya ait iki kavram yer almaktadır. Bu şefaatter dünyada, insanlar arasında olmakta ve sorumluluk doğurmaktadır. Kıyamet günü Hz. Peygamber dâhil, beşerler arasında böyle bir şefaat olmayacaktır (Akbulut, 1992: 108).

Sonuç

Cahiliye döneminde bilinen ve kullanılan şefaat kavramı Kur'an tarafından da kullanılmıştır. Ancak Kur'an şefaat kavramını müşrik zihinlerde yer edindiği haliyle değil kendi anlam dünyasında yoğurarak kullanmıştır. Müşrik zihinlerin sürekli dillendirdiği ve kayırma esasına dayanan şefaat inancı Kur'an'ın reddettiği bir inançtır. Zira Kur'an insanın dünya ve âhiret kurtuluşunu kendi çabasına bağlı kılmış ve insana ancak yaptığına karşılığını vadetmiştir. Kur'an Yahudi ve Hristiyanların *ateş bize sayılı gün dokunur sonra çıkarız* anlayışını eleştirmiş ve cennet tekerciliğini tenkid etmiştir. Ehl-i kitab'ın bu inançta olmaları yüzünden günaha gittiklerini ifade etmiş ve inancın eylem üzerindeki etkisine vurguda bulunmuştur. Kur'an birçok âyette şefaati nefyetmekte ve kıyamet günü şefaatin olmayacağını açık bir dille dile getirmektedir. Ancak rivayetlerin etkisinden kurtulamayan ilim geleneğimiz Kur'an'ı bütüncül olarak okumadığı için şefaat inancını âhirette müminlere dönük olarak okumuştur. Şefaat kavramının geçtiği âyetlerde izin ve istisnalar geçtiğinden dolayı şefaatin Allah'ın

iznine bağlı olarak istediği kişi tarafından yine Allah'ın istediği kişiye yapılacağı ifade edilmiştir. Hâlbuki istisnalar ve izinler mutlaka uygulanacak diye bir şey söz konusu değildir. Kur'an kesin ve net bir dille şefaati reddettiği halde rivayetlerin yönlendirmesiyle şefaatin varlığını inanç konusu haline getirmek doğru değildir. Şefaati tümünden reddeden Kur'an'ın izin ve istisna âyetleri ile kayıtlanması tamamen bir usul hatasıdır. Zira bir konuda nefy varsa izinler ve istisnalar onu kayıtlamamalıdır. Zaten Kur'an'ın anlam bütünlüğü şefaate açık kapı bırakmamakta ve tümünden reddetmektedir. Ancak hadisin etkisi ve mütekellimlerin sistemleştirmesi ile şefaah inancını inanılması gereken kesin inançlar arasında yer almaktadır. Müşriklerin torpilci, kayırmacı din, dünya ve âhiret anlayışlarını reddeden Kur'an aynı zamanda Müslümanlarında bu yöndeki inançlarını reddetmektedir. Cahiliye dönemi kullanımı esas alınarak Kur'an tarafından tashih edilen ve tasvip edilmeyen şefaah kavramı daha sonra anlam daralmasına uğrayarak ilmi kelâmın terimi haline gelmiştir. Dini bir forma büründürülen şefaah kavramı kanaatimizce torpil ve kayırmanın din dilindeki adıdır.

Kaynakça

- Abdülbâkî, M. F. (1990). *el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Akbulut, A. (1992). *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. Ankara: Birleşik Dağıtım.
- Alicı, M. (2010). Şefaah, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (C. 38, ss. 411-412). İstanbul: TDV Yayınları.
- Altıntaş, R. (2007). *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Alûsî, E. S. Ş. M. b. A. b. M. el-Bağdâdî. (1994). *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve 's-seb'i'l-mesânî*. (C. 1-15). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- A'shâ, E. B. M. b. K. b. C. el-Bekrî. (ty.) *Dîvânü'l-A'shâ el-Kebîr*. Kahire: Mektebtü'l-Adab.
- Ateş, S. (1998). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. (C. 1-12). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bağdâdî, E. M. A. b. T. b. M. et-Temîmî. (2002). *Usûlü'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Bahçeci, M. (1977). *Peygamberlik ve Peygamberler*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Bâkîllânî, E. B. M. b. T. b. M. el-Basrî. (2000). *el-İnsâf fimâ Yecibü İ'tikâdühü ve lâ Yecüzü'l-Cehlü bihî*. Kahire: el-Mektebetü'l-ezheriyye.
- _____, (1987). *et-Temhîdü'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyyeti.
- Beyzâvî, N. E. S. A. b. Ö. b. M. eş-Şirâzî. (ty.). *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl/Tefsîru'l-Beyzâvî*. (C. 1-5). Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî. (1987). *Sahîh-i Buhârî*. (C. 1-16). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Cebecioglu, E. (2020). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Cevherî, İ. b. H. (1990). *Mu'cem es-Sihâh*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn.
- Cürcânî, S. Ş. E. H. A. b. M. (1985). *et-Ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnân.
- _____, (1998). *Şerhu'l-Mevâkıf*. (C. 1-8). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Cüveynî, İ. H. E. M. R. A. b. A. b. Y. et-Tâî en-Nisâbü'rî. (1950). *Kitâbu'l-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fi usûli'l-i'tikâd*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- _____, (1992). *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye fi'l-Erkâni'l-İslâmiyye*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. (2020). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Çakmak, F. (2018). Kur'an'da Tevhidin İnşa Süreci. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (49), 83-103.

- Çam, S. (2020). İman-Amel Bağlamında Dindarlık Ahlak İlişkisi. V. Özdemir-M. Öztürk (Ed.), İslâm ve Yorum IV. (s. 1/101-122). Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Düzenli, Y. (2008). *Üslub ve Semantik Açından Kur'an ve Şefaat*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. b. E. b. İ. S. el-Ezdi. (2008). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. (C. 1-5). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ebû Hâtim er-Râzî, A. b. H. (2015). *Kitâbu 'z-Zinê*, (C. 1-2). Beyrut: Menşûrâtî'l-Cemel.
- Ebu'l-Bekâ, E. b. M. el-Huseynî. *el-Külliyât*. Beyrut: Müesseseti'r-Risâle.
- Ebû Seffâne, H. b. A. b. S. et-Tâî el-Kahtânî. (1990). *Divanu Şi'ri Hâtim b. Abdillâh et-Tâî ve Ahbarihi*. Kahire: Mektebetu Hanci.
- Ebû Şüreyh, E. b. H. et-Temîmî. (1979). *Divan-ı Evs b. Hacer*, Beyrut: Daru's-Sadr.
- Elmalılı, M. H. Y. (2020). *Hak Dini Kur'an Dili*, (C. 1-10). İstanbul: Azim Dağıtım.
- Esen, M. (2012). *Kur'an'da Peygamberlik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Eş'arî, E. H. A. b. İ. b. E. B. İ. b. S. el-Basrî. (1990). *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve 'htilâfû'l-musallîn*. (C. 1-2). Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- _____, (2011). *el-İbâne 'an usûli'd-diyâne*. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn.
- Ezherî, E. M. M. b. A. (1964). *Mu'cemu Tehzibu'l-Luğâ*. (C. 1-16). Kahire: Darü'l-Mısriyye.
- Ferâhîdî, E. A. H. b. A. (2003). *Kitâbu'l-Ayn*. (C. 1-4). Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Fığlalı, E. R. (2008). *İmâmiyye Şîası*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Gazzâlî, E. H. M. b. M. b. M. b. A. et-Tûsî. (1985). *Kavâidü'l-Akâid*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Hakîm es-Semerkandî, E. K. İ. b. M. b. İ. el-Kâdî. (2004). *Es-Sevâdü'l-A'zam*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Hocaoğlu, M. (2019). *Konulu Tefsir ve Problemleri*. Rize: Samer Yayınları.
- İbn Ebû'l-İz, E. H. S. A. b. A. A. b. M. ed-Dımaşkî. (2002). *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*, Mısır: Dâru İbnü Receb.
- İbn Fâris, E. H. A. b. Z. (1979). *Mekâyîsu'l-Luğâ*, (C. 1-6). Yy.: Dâru'l-Fikir.
- İbn Fûrek, E. B. M. b. H. el-İsfahânî en-Nisâbûrî. (2005). *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. el-Endelüsî el-Kurtubî. (1996). *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. (C. 1-5). Beyrut: Mektebetü's-Selâmi'l-Âlemiyye.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. M. el-Kazvîni. (2013). *Sünen-i İbn Mâce*. (C. 1-10). İstanbul: Kahraman Neşriyat.
- İbn Sîde, E. H. A. b. İ. el-Mursî. (2000). *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, (C. 1-11). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İsferâyîni, E. M. İ. Ş. b. T. b. M. el-İsfahânî. (1955). *et-Tebisîr fi'd-dîn ve'temyîzi'l-fırkati'n-nâciye 'ani'l-fıraki'l-hâlikîn*. Mısır: Mektebetü'l-Hanci.
- _____, (1989). *Akîde*, Paris: yy.
- Kanter, Ö. (2017). Ebussuûd Efendi'nin Kelâmî Görüşleri. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 191-218.
- Kâdî Abdülcebbâr, E. H. el-Hemedânî. (1996). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire: Mektebetü Vehbe.
- Kitâb-ı Mukaddes*. (2001). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Konyalı Mehmed V. E. (2018). *Akaid-i Hayriye*. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Kurtubî, E. A. M. b. A. el-Ensârî. (2006). *el-Câmi' lî Ahkâmi'l-Kur'ân*. (C. 1-24). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. b. M. (2005). *Tevîlâtü Ehli's-Sünne/Te'vilâtu'l-Kur'ân*. (C. 1-12). İstanbul: Dâru'l-Mîzân.
- _____, (2001). *Kitâbü't-Tevhîd*. Beyrut: Dâru's-Sadr.
- Mâverîdî, E. H. A. b. M. (ty.). *en-Nuket ve'l-Ûyûn/Tefsîru'l-Maverdî*. (C. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mukâtil, b. S. b. B. (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. (C. 1-5). Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî.
- Mutarrizî, E. F. N. (1979). *el-Muğrib fî Tertîb'l-Mu'rib*. Halep: Mektebetü Usame b. Zeyd.
- Müslim, E. H. M. b. H. b. M. el-Kuşeyrî. (1988). *Sahîh-i Muslim*. (C. 1-8). İstanbul: İrfan Yayınları.
- Nâbîga ez-Zübyânî, E. Ü. Z. b. M. b. D. b. C. (1976). *Divanu Nabîga ez-Zübyani*. Cezair: eş-Şeriketu et-Tunusiyye.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. b. A. (2005). *Sünen-i Nesâî*. (C. 1-3). Konya: Konya Kitapçılık.
- Nesefî, E. M. M. b. M. b. M. b. M. (1990-1993). *Tebîrâtü'l-edille fî usulü'd-dîn*. (C. 1-2). Dimeşk: el-Ma'hedü'l-İlmiyyü'l-Fransiyyü li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye.
- _____, (2014). *Bahrü'l-keîâm fî 'akâ'idi ehli'l-İslâm*. Amman: Darü'l-Feth.
- _____, (1986). *et-Temhîd li-kavâ'idi't-tevhîd*. Kahire: Dâru't-Tıbbâtü'l-Muhammediyye.
- Nesefî, E. H. N. Ö. b. M. (2013). *Akâidü'n-Nesefî*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Nesefî, A. b. A. b. Mahmûd. (1998). *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl/Tefsîru'n-Nesefî*. (C. 1-3). Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Okuyan, M. (2013). *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Öztürk, R. (2008). İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslam'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(2), 121-145.
- Öztürk, Y. N. (2022). *Kur'an'ın Temel Kavramları*. (C. 1-2). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Pezdevî, E. Y. M. b. M. b. H. b. A. (2003). *Usûlü'd-Dîn*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye.
- Râzî, E. A. F. M. b. Ö. b. H. et-Taberistânî. (2013). *Mefâtihu'l-Ğayb/Tefsîru'l-Kebîr*. (C. 1-32). Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye.
- _____, (2010). *Şerhu me'âlim fî usûli'd-dîn*. Amman: Dâru'l-Feth.
- Sâbûnî, E. M. N. A. b. M. b. E. B. el-Buhârî. (1969). *el-Bidâye fî Usûlü'd-Dîn*. Mısır: Dâru'l-Meârif.
- Şehristânî, E. F. T. M. b. A. b. A. (ty.). *Nihâyetü'l-ikdâm fî 'ilmi'l-keîâm*, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Şimşek, M. S. (2012). *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. (C. 1-5). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Tabâtabâî, M. H. b. M. b. M. H. (1998). *el-Mîzân Tefsîru'l-Kur'ân*. (C. 1-21). Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât.
- Taberî, E. C. M. b. Cerîr. (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. (C. 1-26). Beyrut: Dâru Hicr.
- Tâhir b. Âşûr, M. (1984). *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. (C. 1-30). Tunus: Dâru't-Tûnûsiyye.
- Teftâzânî, S. M. b. F. Ö. b. B. A. el-Herevî el-Horâsânî. (1998). *Şerhu'l-Makâsid*. (C. 1-5). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- _____, (1987). *Şerhu'l-Akâid*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.

- Tehânevî, M. A. b. A. b. M. (ty.). *Keşşafu Istilahatu'l-Funun*. (C. 1-2). Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (2007). *Sünen-i Tirmizî*. Konya: Konya Kitapçılık.
- Topaloğlu, B., & Çelebi, İ. (2019). *Kelam Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Üsmendî, E. F. A. M. b. A. b. H. es-Semerkindî. (2019). *Lübâbü'l-keâm*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2010). Şefaat. TDV İslâm Ansiklopedisi. (C. 38, ss. 412-415). İstanbul: TDV Yayınları.
- Zemaşerî, E. K. C. M. b. Ö. b. M. (1998). *Esâsu'l-Belâğa*. (C. 1-2). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- _____, (1998). *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhu't-Te'vîl*. (C. 1-6). Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.

Extended Abstract

Intercession is one of the notions of the Qur'an that is conceptualized within the discipline of Kalâm. Intercession has meanings such as: "helping, calling help for others, exerting one's influence to gain position or rank." As a term it means, mediating for one's forgiveness. Especially before the arrival of the Qur'an notion itself had similar meanings within the celestial religions and humane perceptions, even in Mecca society, in other words, Jahilliyah culture and idolatrousness belief. Qur'an either rejected or permitted the belief system of the society it arrived in. Sometimes by removing wrongs it tried to eliminate beliefs that are contrary to tawhid and put belief principles for humans. While not essential for faith, within the meanings it represents, in the context of eliminating shirk and having tawhid dominant, intercession has great significance. Yet, with every religion sent by Allah, there are observable differences in practition, while no difference in faith and ethic principles exists.

In the era when Qur'an arrived in Arabian geography, many different beliefs existed together. Aside from Jews and Christians, there were mushrik idolaters and also people (Hanifs) with one god belief manifested from Hz. İbrahim. Other believers aside from Hanifs were either dualists or polytheists, and they believed that angels are daughters of Allah and also they believed angels mediate between them and Allah. Within these people especially mushrik Arabs were denying Akhira.

As ayets kept coming and principles of Islam belief consisted, society and beliefs existed that era started to shake. Islam put one god belief before everything else and declared that everything belongs to Allah. Also declared the existence of Akhira and that it should be believed and rejected contrary ideas and beliefs. One of the beliefs it rejected is the belief of Intercession that has a place in the life of mushrik society. Mushriks accepted intercession for earthly life since they believed that everything is earthly life. When they met with the Akhira concept of Islam, they claimed that their mediators for their earthly lives can mediate them for the Akhira as saviors too. In this view, the Qur'an completely rejected not only saviors/mediators but also the idea of mediating.

As a topic of ghayb, intercession is to be understood at an optimum level, arriving order of the ayets should be taken into consideration. Ayets threat and reject Jews, Christians and idolater mushriks and protect mumins from this understanding, highlighting significance of the matter. In this context, the subject should be evaluated especially within the framework of great sin and the change in the meaning area should be emphasized.

Qur'an is a guidance that is sent by Allah to make Tawhid dominant and has orders and forbids that deny shirk, nifak, and küfür. Allah sent Qur'an to be read, understood, and practiced as required. Since the first prophet, it is known that belief principles did not change because all celestial religions that are based on Tawhid are Islam and all prophets are Islam prophets. Whenever societies denied their religion and prophet or distorted their religious books, Allah sent them a prophet again and restored their beliefs by asserting the truth.

Kalam discipline is a discipline that takes interest in the "belief" part of the revelation, which is classified under three main topics including theology, ulûhiyet, nübüvvet and ahiret. Subjects about Akhira also include ghayb therefore information about those subjects can only be earned through revelations. Belief in Akhira is one of the essentials of Islam belief and only can be learned by declaring of a prophet. One of the topics directly interested in prophethood is intercession. Both Jahilliyah era belief and ehl-i kitaps understanding about the matter is rejected by Qur'an.

Sahaba, knew the faith issues of the polytheist society in which they lived, their intentions and grounds for intercession. They understood the revealed revelation, and where they did not understand, they consulted the Prophet. This approach prevented any problems in understanding the revelation. After the demise of Hz. Muhammed, problems of people who had not internalized Islam yet, who couldn't demolish the belief they had before Islam, and ideas and beliefs of people from newly conquered places, paved the way for new problems. Muslims tried to prevent dangers caused by different ideas and beliefs while holding on to their own dynamics. With the new situations and problems that occurred in Islam Society, led Muslims to gather around different understandings. As time goes by, these understandings turned into creeds and evaluated problems through their own perspective. Scholars evaluated beliefs and creeds that search for a support to their own understanding and determined that each side has prioritized its ideas.

Mediator belief is a phenomenon that can be seen in Greek-Rome, Chinese and Hindu beliefs. Some passages accept and rejects intercession in Torah, and passages that accept in Bible can be found. On the other hand, there are expressions in poems from Jahilliyah Era that are about mediator creatures. The word Şefa'at, takes part in Qur'an in nineteen Suras is used and in those suras it means intercession. While totally rejected in some ayets in others there are some conditions put. Likewise, in some hadis, there are statements about the presence of

intercession and some about its absence. With these findings, Müfessirs and Mütেকellims allied about the existence of intercession.

The dispute is about who has the authority to intercede. Besides those who claim that angels, prophets, scholars, martyrs and other believers will intercede, there are also those who say that intercession belongs only to Allah. Based on some exceptions in the verses, it is asserted that those who are pleased with and permitted by Allah, who take the word from Allah, people with whom Allah is pleased, and who are witnesses to the truth will intercede. As a result of the different interpretations of the existing data by the scholars, the scope of the subject has expanded considerably. With unpredictable abuse that has no boundaries, Sufis believe that their Veli's and Şii's believe that their Imams can intercede. Based on the word "permission" mentioned in the Qur'an regarding intercession, the opinion that there will be intercession in the akhire has gained weight. However, the word "permission" does not prove that intercession will definitely take place. On the contrary, the verses that reject intercession and state that intercession belongs only to Allah put an end to the subject.

There are also different views on who will be interceded for. While some creeds say that mü'mins who commit great sins will be interceded, others claim that if they die without repentance, there will be no intercession. While some creeds say that intercession will be for raising the degree of mü'mins in heaven, some creeds have stated that it will be for those who have equal sin and good deeds and to remove believers from hell. Those who show hadith narrations as evidence have greatly expanded the scope of those who will intercede. However, in the hadiths, besides the narrations showing the existence of intercession, there are also narrations rejecting intercession.

Kalam discipline has a dynamic structure. It tried to solve every problem it faced in every era and region that is about belief subjects. Mütেকellims tried to produce solutions to intercession, savior, and mediator, within the methodology put by Kalam principle. This study has significance since it is the first study to create terminology of Qur'an notions in the Kalam principle. Yet to our knowledge intercession notion has not been studied from this view. In the significance of the notion that is talked, about in this study, this notion is picked up once again and examined, within the study of Arabic language dictionaries, jahiliyyah era poems, Kalam sources, müfessirs views on the matter, hadith corpuses, and academic studies about the matter examined to determine meanings that put on intercession notion, tried to find the answer to how it should be interpreted and terminology process tried to shown.